

Under konstruktion?

Om likabehandlingsarbete och heteronormativitet
i Malmös högstadieskolor

Hanna Norlin

Abstracts

This study examines the anti-homophobia and anti-heteronormativity work in the upper secondary schools of Malmö, Sweden. With a starting point in queer theory, two small-scale surveys among teachers and principals at thirteen schools have been conducted. The results imply that verbal abuse with reference to sexual orientation and gender is common among the students, while the teachers have received hardly any education or training to properly address these issues. Furthermore the principals seem to have no coherent strategies in this matter, but often leave the anti-heteronormativity work to the teachers. This leaves the field open for three heteronormalizing processes: *the maintenance of silences*, *the pathologization of (homo)sexualities* and *the policing of gender boundaries*. This paper therefore proposes that the schools produce proper strategies to combat heteronormativity and homophobia, and that the principals ensure that all staff receive training to raise awareness of and counter the heteronormalizing processes at work in the school environment.

Keywords: *heteronormativity, upper secondary school, teachers, queer pedagogy, homophobia*

Denna uppsats undersöker hur Malmös högstadieskolor arbetar mot homofobi och heteronormativitet. Uppsatsen utgår från ett queerteoretiskt perspektiv och materialet består av två enkäter bland lärare och skolledare på sammanlagt tretton skolor. Resultaten tyder bl a på att kränkningar pga sexuell läggning och kön är vanliga på skolorna samt att lärarna nästan helt saknar utbildning och kompetensutveckling på området. Vidare saknas det sammanhållna strategier för likabehandlingsarbetet från skolledarnas sida, vilka i stället överlåter detta arbete på hugade lärare. Detta lämnar fältet öppet för de heteronormaliserande processerna *upprätthållande av tystnader*, *patologisering av homosexualiteter* och *bevakning av genusgränser*. Jag föreslår därför att skolorna i första hand tar fram seriösa och tydliga strategier för likabehandlingsarbetet, samt att all skolpersonal utbildas för att kunna urskilja och motverka de heteronormaliserande processer som skolorna idag ger fritt spelrum åt.

Nyckelord: *heteronormativitet, högstadiet, lärare, queerpedagogik, skola, likabehandling*

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.2 AVGRÄNSNINGAR OCH DEFINITIONER.....	2
1.3 TEORI OCH METOD	3
2 BAKGRUND	4
2.1 TIDIGARE FORSKNING.....	4
2.1.1 Homofobi och kränkningar i skolan.....	4
2.1.2 Kränkande läromedel.....	5
2.1.3 Kunskapsbrist bland lärarna.....	7
2.1.4 Kommunernas HBT-arbete på skolområdet.....	7
2.1.5 Psykisk ohälsa bland unga HBT-personer	8
2.2 DOKUMENT ATT FÖRHÅLLA SIG TILL	9
3 TEORI OCH METOD.....	11
3.1 QUEERTEORI.....	11
3.1.1 Fokus på sexualitet och normalitet.....	11
3.1.2 Heterosexualiteten problematiseras.....	11
3.1.3 Den heterosexuella matrisen.....	13
3.1.4 Brottet mot det normala som frigörande	14
3.2 QUEERPEDAGOGIK.....	14
3.3 METOD OCH MATERIAL.....	15
3.3.1 Enkäter	15
3.3.2 Urval och bortfall.....	16
3.3.3 Om respondenterna i lärarenkäten.....	17
3.3.4 Kvantitativ metod och queerteori	17
4 RESULTAT	19
4.1 LÄGET PÅ SKOLORNA.....	19
4.1.1 Homofobi och kränkningar.....	19
4.1.2 Lärarnas utbildning och kunskaper.....	20
4.1.3 Den dagliga verksamheten	21
4.2 ÅTGÄRDER	22
4.2.1 Insatser i Malmö stad.....	22
4.2.2 Likabehandlingsarbete	24
4.2.3 Brist på tydliga strategier.....	27
5 ANALYS OCH DISKUSSION.....	28
5.1 QUEERPEDAGOGISK ANALYS	28
5.1.1 Upprätthållande av tystnader/Osynliggörande	28
5.1.2 Patologisering	30
5.1.3 Bevakandet av genusgränser.....	31
5.2 FALLGROPAR - TOLERANSPEDAGOGIK	32
5.3 I STÄLLET.....	34
6 SLUTSATSER OCH FÖRSLAG	36

1 Inledning

Hösten 2006 arrangerades som vanligt Antirasistisk Filmvecka i Malmö, en vecka där Malmös skolor bjuds in till gratis filmvisningar i antirasismens och antidiskrimineringens tecken. Detta år fick dock festivalen uppmärksamhet ur en oväntad vinkel: man visade bögcowboyfilmen *Brokeback Mountain*, men väldigt få lärare valde att boka den. I artiklar och krönikor i Sydsvenskan diskuterades sedan vad detta kunde bero på.¹ Projektledarna för filmveckan misstänkte att ämnet homosexualitet sågs som tabubelagt och att lärarna inte vågade boka filmen. Flera personer som fick yttra sig menade att många av Malmös skolelever är så fientligt inställda till homosexualitet att lärarna inte ens vågar ta upp ämnet av rädsla för elevernas, och deras föräldrars, reaktioner. I flera artiklar nämns t ex hur RFSL:s informatörer fick ”mer eller mindre springa gatlopp” när de informerade om HBT-frågor i Rosengård.

Om de spekulationer som luftades i Sydsvenskan är riktiga förskräcker detta, av två orsaker. För det första torde en så pass homofobisk stämning på skolorna resultera i en mycket dålig arbetsmiljö, inte minst för de bland både elever och personal som pga sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck inte passar in i de heterosexuella ramarna. Men allra mest oroande skulle vara om lärarna i så fall väljer att backa och inte tillhandahålla den undervisning som eleverna har rätt till och som i ett sådant läge är än viktigare. Detta skulle också innebära ett brott mot såväl riksdagens som Malmö stads intentioner om att skapa en skola fri från kränkningar och diskriminering. Sedan den 1 april 2006 innebär det också ett lagbrott, eftersom riksdagen då stiftade en lag som ställer långtgående krav på skolorna att aktivt motarbeta och förebygga homofobi och alla typer av kränkningar och diskriminering av eleverna. Debatten gjorde mig därför angelägen om att få veta hur verkligheten bakom rubrikerna ser ut.

¹ Text *Brokeback Mountain* tabu i skolan, Annika Gustafsson, Sydsvenskan 2006-10-14, *Våga ta kampen mot homofobi*, Mikael Bergstrand, Sydsvenskan 2006-10-25.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att göra en lägesbestämning av Malmös högstadieskolor när det gäller likabehandling med hänsyn till sexuell läggning. Jag är intresserad av ifall kränkningar eller diskriminering på dessa grunder förekommer, hur skolorna i så fall arbetar med likabehandling samt hur lärarnas inställning till och kompetens på området ser ut. Ett andra syfte är att normativt formulera hur ett adekvat likabehandlingsarbete i högstadieskolan skulle kunna se ut. Mina frågeställningar är de följande:

- *Hur arbetar Malmös högstadieskolor med likabehandling oavsett sexuell läggning?*
- *Förekommer kränkningar eller diskriminering pga sexuell läggning på Malmös högstadieskolor?*
- *Hur ser lärarnas inställning till och kompetens inom området ut?*
- *Hur skulle en framgångsrik pedagogik för att motverka kränkningar och diskriminering pga sexuell läggning kunna se ut?*

1.2 Avgränsningar och definitioner

Denna uppsats kommer alltså att handla om skolan och dess roll i vidarebefordrandet respektive nedmonteringen av förtryckande normer kring kön och sexualitet. Jag har valt att inrikta mig på högstadiet eftersom det är i denna ålder som mest kränkningar och högst förekomst av homofobi i skolorna rapporteras (se t ex Osbeck mfl 2003, Ring & Morgentau 2004). Samtidigt är det en ålder då ett intensivt identitetsarbete pågår och många funderingar kring sexualitet, relationer och livsval väcks, varför det kanske har extra stor betydelse vilka normer skolan signalerar under denna tid.

Jag har också valt att i första hand fokusera på lärarna. Detta beror på att jag inte enbart är intresserad av vilka normer som florerar bland eleverna utan framför allt av vilka normer och föreställningar skolan, som offentlig institution, själv signalerar. Eftersom det är lärarna som varje dag möter eleverna har troligen deras inställning och kunskaper stor betydelse för vilka signaler eleverna i slutändan fångar upp. En invändning kan vara att skolan inte är en så viktig normsändare i ungas liv, utan att andra delar såsom hemmet, fritidsaktiviteter och media har större påverkan på formuleringen av identitet och förhållningssätt. Att det finns andra mycket starka normsänd-

are kring genus och sexualitet ger dock än större anledning för skolan att ge unga verktyg att kritiskt förhålla sig till och dekonstruera deras budskap. Dessutom är skolan en arena som vi faktiskt har goda möjligheter att påverka genom demokratiska processer, till skillnad från t ex media.

I mina frågeställningar använder jag begreppet **sexuell läggning**, som avser en persons hetero-, homo- eller bisexualitet. Mitt intresseområde är egentligen bredare och omfattar också könsidentitet och könsuttryck, faktorer som också de har stor betydelse för förekomsten av diskriminering och kränkningar i skolan. I dagsläget finns dock bara sexuell läggning med som en diskrimineringsgrund i svensk lagstiftning, även om förslag har lagts om lägga till könsidentitet som en diskrimineringsgrund (SOU 2006:22). Därmed finns bara sexuell läggning med i direktiven för skolornas likabehandlingsarbete, samtidigt som det är det begrepp som använts i liknande studier (t ex Sahlström 2006). För att undvika förvirring har därför även jag valt att tala om sexuell läggning, även om jag i lärarenkäten försökt att också använda HBT-begreppet för att även inkludera transidentiteter. Till enkäten bifogade jag också en lista med ordförklaringar för att tydliggöra att diskriminering och kränkningar av transpersoner är en viktig del av problemområdet. För ytterligare ordförklaringar se sista sidan i bilaga 1.

1.3 Teori och metod

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i queerteorins problematisering av sexualitet och normalitet, och för analysen används queerpedagogiska verktyg. En kortare enkät bland skolledarna vid Malmös högstudier syftar till att undersöka vilka metoder skolorna använder i sitt likabehandlingsarbete samt hur skolledarna upplever lärarnas kompetens och förekomsten av homofobi bland eleverna. Den huvudsakliga undersökningen består av en något längre enkät distribuerad till lärare vid Malmös högstudier. I denna undersöker jag lärarnas synpunkter på sin egen kompetens på området, deras upplevelser av kränkningar relaterade till sexuell läggning på skolan, samt hur de upplever skolpersonalens förhållningssätt när det gäller sexuell läggning i det dagliga arbetet. Jag har också använt mig av skolornas likabehandlingsplaner samt styrdokument från Malmö stad. Se kapitel 4 för diskussion och problematisering av metodval och genomförande.

2 Bakgrund

2.1 Tidigare forskning

2.1.1 Homofobi och kränkningar i skolan

Så gott som all tidigare forskning målar upp en mörk bild när det gäller likabehandling i relation till kön och sexualitet i skolan, inte minst i högstadiet. Flera undersökningar visar att homofobi är utbredd bland unga på högstadiet, och att kränkningar pga kön och sexuell läggning är vanligt förekommande. *Centrum för värdegrundstudier* i Göteborg genomförde år 2003 en nationell enkätundersökning bland elever i grundskola och gymnasium (Osbeck mfl 2003). Studien visar att kränkningar pga sexuell läggning och användande av homofobiska uttryck är vanligt i skolmiljön. Ca 12 % av eleverna i åk 8 har utsatts för ”homosexuellt relaterade kränkningar”, 47 % uppger att de använder könsrelaterade förstärkningsord (t ex ”spela fotboll som en jävla kärring”) och 38 % uppger att de använder homosexuellt relaterade förstärkningsord (t ex ”jävla bög”) (Osbeck mfl 2003: 130-135). Eleverna anser att skolorna i hög grad arbetar för att motverka kränkningar generellt, men att homofobi är det område som skolorna arbetar minst kring. 82 % av eleverna menar att homosexuella relationer aldrig eller enbart någon enstaka gång tagits upp då de haft sex- och samlevnadsundervisning. I sex av sju skolämnen menar en majoritet av eleverna att man aldrig uppmärksammat homosexualitet (Osbeck mfl 2003: 133).

Studien visar också att de särskiljande genusnormerna är mycket starka i de intervjuade grupperna. Flickor förväntas lägga mer fokus på utseende och kläder, vara sexuellt attraktiva och välkomna sexuell uppmärksamhet från killarna, och vara tysta och snälla. Tjejer som är för ”killiga” riskerar att stämplas som lesbiska, vilket betraktas som icke önskvärt. Pojkar förväntas å andra sidan höras och synas och ta mycket fysisk plats. Deras roll ses som snävare av eleverna och att bli stämplad som

feminin är ett påtagligt hot för killarna. De bör inte kramas, visa rädsla, ha för tajta kläder eller för stylat hår (Osbeck mfl 2003: 25-29). Författarna drar slutsatsen att könstillhörigheten är mycket betydelsefull som grund för kränkningar och avgörande för vilken form kränkningarna tar. De könsrelaterade kränkningarna framstår som motiverade av att gränser mellan olika kategorier ska upprätthållas och den hierarkiska ordningen tydliggöras. Även sexuell läggning är en viktig markör i den sociala hierarkin (där heterosexualitet är normen). Det är dock inte alltid den sexuella praktiken i sig som upprör mest, utan överskridandet av könsgränserna (Osbeck mfl 2003: 51f, 107).

En annan studie med fokus på intolerans bland skolungdom är *Intoleransrapporten*, en kartläggning gjord av Brottsförebyggande rådet och Forum för levande historia år 2003 (Ring & Morgentau 2004). Resultaten visar att ca 6,8 % av eleverna på högstadiet uppvisar en hög grad av intolerans mot homosexuella, och ca 22 % är tveksamma. Plockar man ut pojkarna för sig blir siffrorna betydligt högre: 11,5 % av pojkarna på högstadiet uppvisar hög grad av intolerans och 30,7 % är tveksamma. Vidare kan noteras att 24 % av eleverna i högstadium och gymnasium är tveksamma till att bo granne med en homosexuell person, nästan 18 % är emot att homosexuella tillåts uppföra egna föreningslokaler, 6 % anser att det borde vara förbjudet för homosexuella att få rösta i politiska val och 13 % håller helt eller delvis med om att homosexualitet är en sjukdom (Ring & Morgentau 2004: 46-49).

2.1.2 Kränkande läromedel

Flera undersökningar tyder på att mycket av de läromedel som används i svenska skolor är bristfälliga. År 2006 genomförde Skolverket på uppdrag av regeringen en granskning av 24 läroböcker för åk 6-9 och gymnasiet ur en rad olika perspektiv, inklusive genus och sexualitet/sexuell läggning (Skolverket 2006). Håkan Larsson och Maria Rosén vid Lärarhögskolan i Göteborg ansvarade för granskningen ur ett sexualitetsperspektiv, och fann oacceptabla brister. De anser att böckerna genomsyras av en tydlig heteronorm, och att mycket av innehållet kan upplevas som kränkande för HBT-personer eftersom andra läggningar än den heterosexuella till stor del osynliggörs och förtigs, eller, när de synliggörs, problematiseras. I såväl text som bild framstår heterosexualiteten (ofta i form av en kärnfamilj) som en allmän och självklar norm. Om kärlek, sex eller relationer behandlas förutsätts att det handlar om en man

och en kvinna, och andra typer av kärlek, sex eller relationer förtigs. De få gånger som homo- och bisexualitet synliggörs är det vanligen i speciella avsnitt vilket ytterligare befäster heterosexualiteten som normen och allt annat som avvikelser (Skolverket 2006: 39). Anmärkningsvärt är att böckerna har helt olika tilltal gentemot heterosexuella respektive homosexuella elever. Till heterosexuella används ofta ett förtroligt tilltal med hjälp av personliga pronomen ("Du känner säkert..", "När vi blir förälskade.." osv). Homo- eller bisexuella inkluderas dock aldrig i ett vi eller tilltalas med du, utan de homosexuella är alltid några diffusa "andra" (Skolverket 2006: 40, Larsson & Rosén 2006: 13f). Det verkar som att läromedelsförfattarna helt enkelt inte förstår att den som läser texten kan vara en homosexuell elev, som behöver stöd och bekräftelse i den identiteten, likaväl som en heterosexuell elev.

Forskarna konstaterar att de lärarhandledningar som följer med läromedlen uppmanar lärare att hämta kompetens utifrån när frågor om sexuell läggning ska behandlas. Detta tyder på att området ses som en fråga om levda erfarenheter och inte som ett kunskapsområde med egna begrepp och en egen teoribildning (Larsson & Rosén 2006: 38). Denna bristande insikt gör att "förutsättningarna för att analysera och förstå föreställningar om sexuella läggningar som framväxta i ett historiskt sammanhang och kopplade till makt, dominansförhållanden och sociala privilegier ter sig som mycket små" (Larsson & Rosén 2006: 10). Inga ansatser görs att problematisera heterosexualitetens (och inom denna samlagets, monogamins och familjens) normativa ställning (Larsson & Rosén 2006: 40). I stället begränsas den välvilliga ansatsen att synliggöra homosexualitet till diskussioner inom ramen för etiska ställningstaganden, där eleverna uppmanas ta ställning till om homosexuella t ex ska få lov att ingå partnerskap eller adoptera barn, vilket troligen lätt övergår i ställningstaganden för eller emot homosexualitet (Larsson & Rosén 2006: 40). Genomgående framstår homosexuella som problemet, snarare än det heteronormativa samhället och dito religioner (Larsson & Rosén 2006: 38). Sammantaget menar forskarna att dagens gestaltning av sexuella läggningar präglas av en välviljans ideologi, där bi- och homosexualitet i viss mån synliggörs, men alltjämt utgör "det andra", "det onormala" (Larsson & Rosén 2006: 40).

RFSL Ungdom har granskat 15 biologiböcker för högstadiet ur ett HBT-perspektiv (Ryng mfl 2003). Endast två böcker ansågs innehålla saklig, korrekt och tillräcklig information om sexuell läggning och könsidentitet, och flera av böckerna ansågs inte

bara innehålla allvarliga faktafel utan också vara olagligt kränkande och diskriminerande och kunna förstärka fördomar kring HBT.

2.1.3 Kunskapsbrist bland lärarna

Inom ramen för projektet *Under ytan*, en del av EU:s Equalprogram, gjordes förra året en kartläggning av lärares behov av kunskap kring frågor som rör sexuell läggning och homofobi (Sahlström 2006). Undersökningen bestod av en e-postenkät som besvarats av drygt 1400 lärare anslutna till Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Resultaten visar att mycket få av lärarna anser sig ha tillräcklig kompetens för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi. Av högstadielärarna anser 90 % att deras yrkesutbildning har gett dem liten eller mycket liten beredskap att arbeta med sexuell läggning och homofobi, och 97 % anser att de fått liten eller mycket liten kompetensutveckling kring sexuell läggning (Sahlström 2006: 11, 13).

I undersökningen ställdes också frågor om förekomsten av kränkningar bland både elever och personal. 78 % av högstadielärarna uppger att det ibland eller ofta förekommer kränkande jargong pga sexuell läggning bland eleverna, och 71 % anser att det ibland eller ofta förekommer kränkande jargong pga kön. Ändå är det bara 15 % som känner till att någon elev diskriminerats eller kränkts pga sexuell läggning. Diskrepansen kan bero på att man utgår från att det inte finns några homo- eller bisexuella bland eleverna som kan bli kränkta. Sahlström påpekar dock att uttalat kränkande jargong kanske är ett mindre problem än omedveten heteronormativitet (Sahlström 2006: 25-28).

2.1.4 Kommunernas HBT-arbete på skolområdet

RFSL har sammanställt flera rapporter kring hur Sveriges kommuner arbetar med HBT-frågor, och konstaterar att skolan är ett eftersatt område. I endast fem kommuner har minst hälften av eleverna i högstadium och gymnasium under de senaste två åren deltagit i någon form av skolinformation om HBT-frågor (RFSL 2006: 5). Bara 14 kommuner tar upp sexualitet och sexuell läggning i sina skolplaner, och bara en kommun nämner könsidentitet (Lund, som omnämner transpersoner). Detta är att jämföra med att 186 skolplaner nämner jämställdhet och 169 etnicitet (Oscarsson 2005: 4). RFSL tolkar detta som att det finns en låg medvetenhet kring HBT-frågor, eftersom

det ju tycks finnas utrymme för att ta upp andra typer av diskriminering som ett särskilt område för skolan att arbeta med. Det borde inte finnas något hinder mot att också ta upp grupperna homo- och bisexuella och transpersoner (Oscarsson 2005: 5). Frånvaron i styrdokument kan bidra till att HBT-elever osynliggörs och att medvetenheten om HBT-frågor är fortsatt låg, menar RFSL.

2.1.5 Psykisk ohälsa bland unga HBT-personer

Sammantaget visar dessa rapporter en tydlig bild av skolan som en heteronormerande institution. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning, HomO, påpekar att skolans heteronormativitet skapar problem för HBT-elever, som inte får samma stöd och hjälp med att bygga upp en trygg och säker självbild som heterosexuella elever. Eftersom förebilder och exempel på olika typer av relationer och sexualitet saknas i skolan saknar många elever möjlighet att positivt spegla sig själva någonstans i skolmiljön (HomO 2006: 5). Flera undersökningar visar också att unga som utmanar normer kring kön och sexualitet löper större risk att drabbas av psykisk ohälsa. En norsk undersökning från 1998 visar att förekomsten av självmordstankar och självmordsförsök är långt högre bland homosexuella ungdomar, speciellt i åldersgruppen 16-24 år, jämfört med heterosexuella unga (Hegna mfl 1999, i HomO 2003: 10). Liknande resultat visar Hans Hanners undersökning bland 1285 homo- och bisexuella unga i åldern 16-24 år (Hanner 2003). Enligt Hanner tyder flera olika variabler på att homo- och bisexuella unga mår sämre än heterosexuella, speciellt tjejerna. En hög alkoholkonsumtion är vanligare, framför allt bland tjejerna som också har en mycket hög konsumtion av läkemedel mot oro, ångest och nedstämdhet (Hanner 2003: 14). Det självskattade hälsotillståndet är också betydligt sämre, och mellan 1,5 och 3 ggr fler har funderat på att ta sitt liv och 2-3 ggr fler har försökt ta sitt liv (Hanner 2003: 15).

Det är alltså akut att situationen förbättras för unga HBT-personer, och där har skolan en viktig roll att spela. Jag skulle dock vilja påstå att skolans snäva heteronormativitet skapar problem även för många heterosexuella elever, som känner sig begränsade inom de snäva ramar för kön och sexualitet som skolan möjliggör.

2.2 Dokument att förhålla sig till

Högstadieskolornas arbete regleras av en rad olika lagtexter och styrdokument, vilka ålägger skolorna långtgående skyldigheter att aktivt motverka alla typer av trakasserier, kränkningar och diskriminering. Redan i *FN: s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* fastslås principen om alla människors lika värde och rättigheter och respekten av den enskilda människans frihet och värdighet. Härifrån utgår också rätten till likabehandling, vilket inkluderar rätten till likabehandling oavsett sexuell läggning (HomO 2003: 4). I *Barnkonventionen* stipuleras att barn ska skyddas mot diskriminering. Enligt rättstillämpningen omfattas även sexuell läggning (barnets eller barnets föräldrars/vårdnadshavares). Det allmänna åläggs också att säkerställa att homo- och bisexuella barn och ungdomar får tillgång till information, stöd och skydd så att de kan leva i enlighet med sin sexuella läggning. Att detta är konventionens innebörd, trots att sexuell läggning inte nämns explicit i konventionstexten, framgår av dokumentation från FN:s barnrättskommitté (HomO:s hemsida 2007-06-06, <http://www.homo.se/o.o.i.s/2666>).

Skolans verksamhet berörs också av flera olika svenska lagar. *Regeringsformen*, som är en av de svenska grundlagarna, ålägger det allmänna, inklusive skolan, att verka för att alla människor skall kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället samt att motverka diskriminering på grund av kön och sexuell läggning (Regeringsformen 1974:152, 1 kap. 2 §). *Skollagen* ålägger den som verkar inom skolan att särskilt främja jämställdhet mellan könen samt aktivt motverka alla former av kränkande behandling (Skollagen 1985:1100 1 kap. 2 §, Östlund 2006: 16).

Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (2006:67) förstärker och förtydligar skolans ansvar när det gäller att motverka och förebygga diskriminering. Enligt lagen får inget barn och ingen elev diskrimineras på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, funktionshinder eller kön. Lagen innehåller också krav på att varje skola arbetar aktivt och målinriktat för att främja barns och elevers lika rättigheter. En viktig del i detta arbete är upprättandet av en likabehandlingsplan som redovisar planerade åtgärder för att främja barns och elevers lika rättigheter, samt för att förhindra trakasserier och annan kränkande behandling. Planen ska vara skriftlig och ses över och följas upp varje år. Om trakasserier ändå skulle förekomma har skolan skyldighet att

utreda fallet och sätta in åtgärder för att förhindra att det händer igen. En viktig förändring med den nya lagen är att det finns påföljder för skolor som inte följer lagen (Sahlström 2006: 9). En skola kan tvingas att betala skadestånd till elever som utsätts för diskriminering, trakasserier eller andra kränkningar i skolan. Skolans huvudman har det övergripande ansvaret för att lagen efterlevs och därmed också ansvar för eventuella skadeståndskrav. Ett första fall med anknytning till den nya lagen och till diskrimineringsgrunden sexuell läggning kom nyligen, då Jönköpings kommun efter förlikning ålades att betala 30 000 kr till en högstadieelev. Eleven hade under flera år utsatts för trakasserier pga sin bisexualitet, utan att skolan vidtagit tillräckliga åtgärder för att förebygga och förhindra de kränkningar han utsattes för av andra elever (HomO:s hemsida 2007-06-06, <http://www.homo.se/>).

LPO94 är den läroplan som reglerar de kommunala högstadiernas arbete och beskriver den värdegrund som skolorna ska förmedla till sina elever. Alla människors lika värde och jämställdhet mellan kvinnor och män är värden som skolan ska gestalta och förmedla. Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse, och alla som arbetar i skolan har ett ansvar för att aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper. I läroplanen fastslås också att skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter, och ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet (*LPO94*: 3, 8, 4).

3 Teori och metod

3.1 Queerteori

3.1.1 Fokus på sexualitet och normalitet

Queerteori är ett samlingsnamn för ett spektrum av olika kritiskt granskande perspektiv inom en rad olika akademiska discipliner. Den gemensamma nämnaren är ett fokus på sexualitet och normalitet. *Sexualitet* är inom queerteorin ett mycket komplext och mångfacetterat begrepp. Förutom sexuella handlingar och begär (t ex olikkönat eller samkönat) kan sexualitet också beteckna en identitet (t ex heterosexuell eller homosexuell). Sexualiteten kan också förstås som ett normsystem, där begär och handlingar regleras av juridiska system eller människors attityder. Det queerteorin är intresserad av är att undersöka hur alla dessa aspekter vävs samman till det som kallas sexualitet. Man undersöker hur denna sexualitet organiseras, regleras och upplevs, och, inte minst, hur dessa processer är intimt sammankopplade med makt (Ambjörnsson 2006: 36). När det gäller *normalitet* är utgångspunkten att det vi håller för normalt respektive onormalt eller avvikande, t ex när det gäller sexuella praktiker och begär, inte har någon självklar naturlig bas, utan är en konstruktion skapad utifrån kulturella, sociala och historiska faktorer. Queerteorin intresserar sig för hur det vi kallar normalt respektive avvikande i ett samhälle uppstår och upprätthålls, samt vilka konsekvenser denna uppdelning får för människors självförståelse och levnadsvillkor (Ambjörnsson 2006: 51).

3.1.2 Heterosexualiteten problematiseras

Under det senaste århundradet har heterosexualiteten, åtminstone i västvärlden, setts som den enda naturliga och ursprungliga formen för sexuell samvaro, medan samkön-

at begär betraktats som en abnormitet eller avvikelser. En hel del forskningsresurser har därför lagts på att undersöka t ex hur och varför en människa är/blir homosexuell. Ur ett queerteoretiskt perspektiv är dock heterosexualitet och homosexualitet lika problematiska och i lika stort behov av analys och granskning (Rosenberg 2006: 184). I själva verket är den knivskarpa uppdelning mellan homo- och heterosexualitet som idag är så självklar och viktig en historiskt ganska ny företeelse (Ambjörnsson 2006: 55). Begreppen i sig är inte mer än drygt hundra år gamla. Begreppet heterosexuell betecknade ursprungligen en person som hade sex med en person av motsatt kön enbart för njutnings skull, något som vid den här tiden var negativt laddat. Ungefär samtidigt uppstod begreppet homosexuell. Det hade tidigare funnits ord för homosexuella handlingar, t ex sodomi, men dessa sågs just som handlingar och inte som avgörande för en persons hela identitet. Detta att jämföra med begreppet homosexuell som ju kommit att beteckna närmast en människotyp vars beteenden och preferenser även utanför det sexuella förväntas skilja sig från heterosexuellas (Ambjörnsson 2006: 54). I samband med att sex för njutnings skull inom ramen för borgarklassens äktenskap så småningom kom att accepteras allt mer, uppstod ett behov av att positionera denna nyligen godkända sexualitet gentemot dålig sexualitet, och gränserna kom att skärpas mot vad man betraktade som t ex arbetarklassens och homosexuellas perversioner (Ambjörnsson 2006: 55). Queerteorin utgår alltså från heterosexualiteten som kulturellt, socialt och historiskt skapad, och undersöker hur den och andra sexuella normer uppstår, fungerar och upprätthålls (Ambjörnsson 2006: 51).

Den franska filosofen Michel Foucault har varit en viktig influens i utvecklandet av queerteoretiska tankegångar. Foucault har utvecklat teorier kring språk, makt och normalitet, och undersökt sexualitetens historia i väst. Foucault beskriver hur människors sexualitet i Europa, framför allt sedan 1700-talet, varit föremål för reglering, bevakning och kontroll från olika makthavares sida. Detta har skett genom lagstiftning och bestraffning. Men framför allt gör de normaliseringsprocesser som satts igång genom skapandet av kategorier som normalt/onormalt att individer själva reglerar sitt beteende i enlighet med normen. Normer internaliseras i oss så att vi frivilligt följer dem, och tillrättavisar andra som inte lever upp till dem, eftersom vi finner tillfredsställelse i att ”göra rätt”. Enligt Foucault är denna typ av subtil maktutövning typisk även för dagens västerländska samhälle. Vi ser då att maktutövning inte kan förstås som ett ensidigt förtryck uppifrån och ner, utan att makt är något som utövas i alla mellanmänniska relationer (Ambjörnsson 2006: 46f).

Ett nyckelbegrepp inom queerteorin är *heteronormativitet*. Med begreppet avses alla de lagar, institutioner, strukturer, relationer och handlingar som samverkar för att upprätthålla heterosexualiteten som det naturliga sättet att leva. I vardagen innebär heteronormativiteten antagandet att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt (Rosenberg 2003: 6).

3.1.3 Den heterosexuella matrisen

Den amerikanska filosofen Judith Butler har skapat begreppet *den heterosexuella matrisen* för att beskriva hur våra kroppar, könsuttryck och begär struktureras efter mycket strikta riktlinjer. En nyckelkomponent i den heterosexuella matrisen är skapandet av två tydligt identifierbara och åtskilda kön. En utgångspunkt för queerteorin är nämligen att de två kön som vi i västvärlden tar för självklara, och deras respektive attribut och egenskaper, inte är så naturliga och självklara. Snarare är våra föreställningar om kön socialt skapade och grundar sig i de kulturella idéer om kvinnligt och manligt som för närvarande är gällande (Ambjörnsson 2006: 110). Kön skapas genom att varje människa från den dag hon föds ständigt tränas och förmås att anpassa sitt beteende, utseende, fysik, känsleregister och förmågor för att passa in i en av de två tillgängliga ramarna, man eller kvinna. Butler menar att denna konstruktion går till genom en stiliserad och ritualiserad upprepning av beteenden. Genom kroppsspråk, kläder, tal osv imiterar och reproducerar vi en uppsättning socialt etablerade normer som därigenom åter legitimeras (Butler 1993: 307f). De två könen konstrueras som varandras motsatser och deras dragning till varandra, heterosexualiteten, ses som den naturliga och enda accepterade sexualiteten. En binär struktur är skapad.

Vidare skapas en stark koppling mellan kön, könsidentitet och sexualitet, så att en viss kropp förutsätt leda till en bestämd typ av könsframställning och en bestämd sorts begär. Könskategorierna och heterosexualiteten är socialt obligatoriska. De som inte lyckas iscensätta dem på rätt sätt kommer att framstå som obegripliga och hotande, och riskerar att utsättas för bestraffning i form av t ex social utstötning eller våld. T ex kan en man som bär kvinnligt kodade attribut som smink eller handväska uppfattas som oerhört provocerande, och detsamma gäller en kvinna som t ex spottar, snusar och tar mycket plats, eller vilken människa som helst som åtrår personer av samma kön. Inom skolan ser vi bestraffningar i form av glåpord, utfrysning, skit snack, hot och våld. I samhället riskerar personer som bryter mot normer kring kön

och sexualitet att drabbas av hot, misshandel eller dödligt våld. Bestraffningarna kan också vara mindre handgripliga såsom marginalisering, osynliggörande, stereotypisering, kulturell dominans och homofobi. Statligt sanktionerade bestraffningar i form av fängelsestraff och ofrivillig medicinsk behandling kan också förekomma (Rosenberg 2003: 6). Denna ordning framställs som naturlig, självklar och oundviklig. Butler menar dock att de kausala samband som vi föreställer oss mellan kön, könsframställning, sexualitet och sexuell praktik inte existerar, utan att dessa komponenter kan kombineras på ett oändligt antal sätt (Butler 1993: 315).

3.1.4 Brottet mot det normala som frigörande

En annan komponent i queerteorin är tanken att varje brott mot dessa strikta normer för kön och sexualitet är potentiellt frigörande. Nyckeln till frigörelse ligger enligt Butler i ett upplösande av de binära könskategorierna och ett kapande av bandet mellan sexualitet och kön. Synen på könsframställning och sexualitet som en ständig repetition lämnar utrymme för förändring: i varje upprepning finns en möjlighet till förskjutning, och könsidentiteter kan spelas både ”rätt” och ”fel”, antingen medvetet eller omedvetet. Allt som överskrider och utmanar genusnormerna, såsom homo- och bisexualitet, transsexuella och transvestiter, drag kings/queens, butch/femme osv är potentiellt frigörande då det ifrågasätter normernas naturlighet och giltighet. Det kan också handla om att på andra sätt tänja på gränserna för t ex vilka kläder, beteenden, känslouttryck, attribut eller förmågor som är tillåtna för det tilldelade könet. Butler uppmanar därför till systematisk olydnad mot reglerna kring kön och sexualitet (Butler 1990: 33, Rosenberg 2002: 55, 100).

3.2 Queerpedagogik

Det är nu dags att ge sig på konststycket att para ihop de teoretiskt snåriga, och i somligas ögon kontroversiella, tankarna hos queerteorin med den konkreta verkligheten i skolans värld. Sedan början av 1990-talet har i queerteorins kölvatten en ny teoribildning vuxit fram som försöker göra just detta, *queerpedagogiken*. Queerpedagogiken ifrågasätter tidigare angreppssätt på HBT-frågor och homofobi i skolan, vilka man

menar ofta syftar till att frammana tolerans och sympati för en avvikande minoritet snarare än att låta elever se sin egen medverkan i ett heteronormativt system.

Utgångspunkten för queerpedagogiken är att skolan idag inte är en i sig neutral institution som eventuellt behöver ge lite extra stöd till det unga som avviker i fråga om kön och sexualitet och därför kan råka illa ut. I stället ser man skolan som en aktivt heteronormaliserande institution (t ex Walker 2004: 1, Quinlivan & Town 1999: 1). Skolan deltar, och uppmuntrar sina elever att delta, i ett system av förtryck där vissa typer av genusframställningar, sexualiteter och sexuella praktiker belönas, medan andra förtigs, osynliggörs eller bestraffas (Ford 2004: 22). Kathleen Quinlivan och Shane Town har under lång tid undersökt homo- och bisexuella ungas upplevelser av det nya zeeländska skolsystemet, och de tolkar sina resultat som att denna heteronormalisering verkar genom i huvudsak tre processer: *upprätthållande av tystnader*, *patologisering av homosexualiteter* och *bevakande av genusgränser* (Quinlivan & Town 1999: 1). Vad dessa tre processer innebär kommer jag att utveckla i kapitel 6.

3.3 Metod och material

3.3.1 Enkäter

Mitt huvudsakliga material har bestått av två enkäter besvarade av lärare och skollära vid sammanlagt tretton av Malmös kommunala högstudier. Den ena var en femsidig pappersenkät distribuerad i 80 exemplar till åtta olika kommunala högstadieskolor i Malmö stad (se bilaga 1). Enkäten var avsedd för undervisande lärare i alla ämnen och behandlar bl a lärarnas synpunkter på hur deras yrkesutbildning och eventuell kompetensutveckling förberett dem för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi, om de upplever att det förekommer homofobi eller kränkningar relaterade till sexuell läggning bland skolans elever, hur väl de känner till sin skolas eventuella likabehandlingsarbete samt hur de upplever sitt eget och annan skolpersonals förhållningssätt till sexuell läggning, mångfald och likabehandling i det dagliga arbetet. Denna enkät distribuerades till rektor, biträdande rektor eller expeditionspersonal som tackat ja till att ta emot och distribuera den vidare. Instruktioner gavs att dela ut

enkäterna till slumpvis utvalda lärare i alla ämnen. Denna enkät kommer jag i fortsättningen att kalla lärarenkäten.

För att få bättre överblick över hur skolorna som helheter arbetar med frågorna, har lärarenkäten kompletterats med korta enkäter per telefon eller e-post, besvarade av 11 skolledare (rektor eller biträdande rektor) och en kurator (se bilaga 2). För enkelhetens skull kommer jag att referera till denna enkät som skolledarenkäten och till respondenterna som skolledarna, trots att en kurator ingår i gruppen.

3.3.2 Urval och bortfall

Lärarenkäten besvarades av 33 lärare från sex olika skolor fördelade på sex av Malmös tio stadsdelar. Från två skolor fick jag alltså inga svar alls, och eftersom 80 enkäter delades ut ser vi att svarsfrekvensen ligger mycket lågt på drygt 41 %. Detta innebär att bortfallet är nästan 59 %, och eftersom det inte är omöjligt att dessa 59 % har helt andra åsikter och upplevelser än de som svarade innebär det att undersökningen inte ger några statistiskt säkra resultat (Johannessen & Tufte 2003: 136). Jag kan alltså inte generalisera mina resultat till Malmös hela lärarkår. Däremot anser jag ändå att jag kan säga något om de sex skolor som har deltagit i enkäten, vilket kan vara gott nog. För att i texten påminna om att mitt material är litet och icke generaliserbart har jag försökt att genomgående skriva ut antal respondenter för varje svarsalternativ, i stället för bara antal procent. Anledningen till att jag ändå valt att ibland även ange procent är att jag misstänker att läsaren ändå skulle sitta och räkna i huvudet på hur stor del andel av respondenterna som svarade ett visst alternativ. Eftersom mitt material är så litet har det varken funnits anledning eller möjlighet att göra några mer avancerade statistiska analyser för att hitta samband mellan olika variabler. I stället har jag valt att använda resultaten som en indikation på hur det kan se ut på en högstadieskola och som illustration till olika teoretiska resonemang.

Vilka skolor och lärare är det då som har deltagit i undersökningen? I början av processen valde jag ut ett antal stadsdelar för att representera en spridning vad gäller t ex invånarnas socioekonomiska nivå och befolkningssammansättning. När jag väl började kontakta skolorna visade det sig dock att många av dem var väldigt stressade och enligt uppgift överhopade med enkätförfrågningar från Malmö högskola och Lärarhögskolan, varför jag snabbt fick glömma mitt urval och helt enkelt samarbeta med de skolor som ville delta. Detta kan innebära att de skolor som tackade ja är mer in-

tresserade av ämnet eller stolta över sitt arbete på området än genomsnittet. Detsamma kan gälla de lärare som har besvarat enkäten. Jag bad de skolledare som distribuerade enkäten att försöka se till att den inte enbart nådde lärare de visste var intresserade av eller insatta i ämnet, vilket de verkade ha förståelse för. Det är kanske ändå troligt att enkäterna lättare nådde fram till de lärare som är mer sympatiskt inställda till frågan. Detta skulle antagligen innebära att mina resultat är mer positiva, ur min synvinkel, än vad som hade blivit fallet om samtliga lärare deltagit.

Urvalet till skolledarenkäten är slumpmässigt i bemärkelsen att det utgörs av de skolledare jag fick tag på inom en rimlig tid. Av de skolor som deltagit i lärarenkäten har alla utom en också deltagit i skolledarenkäten.

3.3.3 Om respondenterna i lärarenkäten

Lärarenkäten besvarades som sagt av 33 lärare från sex olika skolor fördelade på sex av Malmös tio stadsdelar. Lärarna undervisar i språk (16 st), NO/matte (9 st), SO (7 st), slöjd (3 st), idrott (2 st), hemkunskap (2 st), livskunskap (2 st) och specialpedagogik (1 st). Flera undervisar inom mer än en kategori. Åldermässigt är respondenterna spridda med viss övervikt för yngre lärare. 22 av de 33 respondenterna uppger att de har lärarexamen. 23 av respondenterna är kvinnor och 9 är män. En person ville inte uppge könstillhörighet det kunde bidra till att respondenten kunde identifieras. (Eftersom kuverten från denna skola hade öppnats innan de skickats till mig, troligen av skolledaren som postade dem till mig, tycks det tyvärr ha funnits fog för denna misstänksamhet). Ingen uppger någon annan könstillhörighet. 25 uppger att de är heterosexuella och fyra uppger andra sexuella läggningar.

3.3.4 Kvantitativ metod och queerteori

Anledningen till att jag valt en kvantitativ metod är att jag vill kunna nå ut till fler lärare och därmed få en bredare bild av lärarnas upplevelser och synpunkter. Att kombinera queerteori med en kvantitativ metod låter sig dock inte göras i en handvändning, och jag har också stött på en hel del problem. Ett uppenbart dilemma är det faktum att enkätformen bygger på användandet av fasta svarsalternativ och förenklade kategorier, medan queerteorin i mycket går ut på att ifrågasätta just sådana kategoriseringar. Av uppenbara skäl kan inte någon längre bakgrund eller förklaringar ges till

de frågor som ställs i en enkät, och förenklingar är nödvändiga för att nå fram till så många som möjligt. Vissa begrepp måste väljas över andra, och risken är alltid att de begrepp man väljer att använda visar sig utesluta och främmandegöra. Ett väldigt simpelt exempel är begreppet kön. Hur ska jag, i ljuset av queerteorins problematisering av kategorierna kvinna och man, ta reda på en respondents kön utan att någon grupp känner sig utesluten eller förnärmad? Vilka kategorier ska finnas med och hur benämner man dem? Jag valde att erbjuda kategorierna 'kvinna', 'man' och 'annat, nämligen:...', där respondenten själv kunde ge en förklaring. Detta gav möjlighet att ange alternativa könsidentiteter, men med risk för att förbrylla de respondenter som inte stött på denna typ av problematisering. En liknande problematik väcker begreppet sexuell läggning. Som vi har sett ifrågasätter queerteorin en rigid uppdelning i olika identitetskategorier och sexuella läggningar som t ex homosexuell, bisexuell osv. Jag har som tidigare nämnts ändå valt att använda detta begrepp eftersom det används i svensk diskrimineringslagstiftning och därmed i skolornas likabehandlingsarbete. Om jag i allt för hög grad använt teoretiskt avancerade och komplicerade begrepp i enkäten är risken att svarsbenägenheten minskat och bortfallet blivit än större.

4 Resultat

4.1 Läget på skolorna

4.1.1 Homofobi och kränkningar

Enligt lärarnas uppfattning är det vanligt med kränkningar pga kön och sexuell läggning eleverna emellan. På frågan om lärarna upplever att det finns en jargong bland skolans elever där t ex nedlåtande kommentarer, kränkande skämt eller kränkande bilder förekommer, svarar 27 av lärarna (82 %) att det ofta eller ibland förekommer pga kön och 23 (69 %) anser att det ofta eller ibland förekommer pga sexuell läggning. Bara en lärare svarar att det aldrig förekommer den här typen av kränkningar pga kön och två att det aldrig förekommer pga sexuell läggning. Trots att 23 lärare anser att kränkande jargong med anspelning på sexuell läggning förekommer är det bara fem (15 %) som känner till en eller flera elever som diskriminerats eller kränkts pga sexuell läggning. Här ser vi samma tendens som hos Sahlström, dvs att lärarna i hög grad uppfattar att kränkande tillmälen och skämt förekommer, men att de inte tror att någon tar åt sig eller kränks av skämten.

Lärarna anser att kränkande jargong är betydligt ovanligare bland skolans vuxna. 21 av lärarna (64 %) anser att kränkande jargong pga kön inte förekommer överhuvudtaget och siffran är densamma för kränkande jargong pga sexuell läggning. Å andra sidan är det faktiskt 10 lärare (30 %) som anser att det förekommer kränkningar pga kön och lika många som anser att det förekommer pga sexuell läggning, om än sällan. En lärare känner till att en kollega diskriminerats eller kränkts pga sexuell läggning, och en lärare känner till flera kollegor som utsatts.

Lärarna fick också ta ställning till om homofobi, definierat som ”en starkt negativ inställning till homosexuella och homosexualitet, eller en rädsla inför otydliga könsgränser”, förekommer bland eleverna på deras skola. Bara tre av lärarna anser att ho-

mofobi inte alls förekommer bland eleverna, medan 28 anser att det förekommer (87 %). Hälften av dessa uppger dock att bara enstaka elever uppvisar homofobiska känslor, medan hälften anser att det förekommer hos flera eller många elever. Bland skolledarna bedömer tre att homofobi förekommer hos flera elever på skolan, en uppger sig inte veta i vilken utsträckning det förekommer, och resterande åtta anser att det förekommer hos enstaka elever.

Inga lärare uppger sig ha avstått från att hålla planerad undervisning om HBT-frågor pga elevers eller föräldrars reaktioner. Däremot uppger en av de tolv skolledarna att man flera gånger haft problem med att genomföra undervisning kring sexuell läggning eller homofobi pga elevernas inställning, och en skolledare uppger att det hänt någon gång. De flesta av skolledarna, åtta stycken, uppger dock att man aldrig haft några problem med att genomföra planerad undervisning.

Tre lärare uppger att de en eller flera gånger känt obehag inför att beröra HBT-frågor i undervisningen pga eventuella fientliga reaktioner från eleverna, medan majoriteten, 20 st (61 %), uppger att de aldrig känt obehag. Två lärare uppger att de någon gång mött negativa reaktioner från elevernas föräldrar eller anhöriga. Även två av skolledarna nämner att de fått negativa synpunkter från elevers föräldrar i samband med undervisning om sexualitet och HBT-frågor. Detta var dock ingen officiell fråga varför jag inte vet vad övriga skolledare skulle ha svarat. Det tycks ändå inte finnas något större fog för Sydsvenskans misstankar att lärare skräms till tystnad av fientliga elever eller föräldrar, åtminstone inte bland just dessa lärare.

4.1.2 Lärarnas utbildning och kunskaper

Mycket få av lärarna som deltagit i min undersökning anser att deras yrkesutbildning förberett dem för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi. 23 av lärarna (70 %) anser att deras yrkesutbildning i mycket liten utsträckning förberett dem för att hantera dessa frågor, åtta svarar att den gjort det i liten utsträckning och bara två anser att utbildningen i stor utsträckning förberett dem. Samtliga anser vidare att de endast i liten (11 st, 33 %) eller mycket liten (22 st, 67 %) utsträckning fått kompetensutveckling kring homofobi och sexuell läggning under sin yrkesverksamma tid. Dessa resultat stämmer bra överens med uppgifterna från skolledarna, där endast en skola uppger att samtliga lärare fått utbildning på området under de senaste tre åren. Det visar sig dock att denna utbildning gällde värdegrunden och likabehandling gene-

rellt, och inte behandlade sexuell läggning eller könsidentitet specifikt. Fyra skolledare uppger att vissa av lärarna fått kompetensutveckling på området under de senaste tre åren, medan de flesta av skolledare, sju stycken, uppger att ingen av lärarna fått någon kompetensutveckling på området under de senaste tre åren. Dessa siffror stämmer också överens med Sahlströms undersökning, där 90 % av de tillfrågade lärarna uppger att deras yrkesutbildning i liten eller mycket liten utsträckning förberett dem för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi, och 97 % uppger att de fått lite eller mycket lite kompetensutveckling på området (Sahlström 2000: 11, 13). Motsvarande siffror uppgår i min undersökning till 94 respektive 100 %.

Respondenterna anser inte heller att det på skolorna finns tillräcklig kunskap för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi på ett bra sätt. Endast en av skolledarna anser att det hos varje enskild lärare finns tillräcklig kunskap, och en är tveksam. På övriga tio skolor anser man inte att det finns tillräcklig kunskap hos varje lärare. När det gäller den samlade kunskapen på skolan är skolledarna något mer positiva. Fem av dem anser att den samlade kunskapen på skolan är tillräcklig för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi på ett bra sätt. En av dem motive- rar dock svaret med att samtliga lärare ”förväntas ställa upp på värdegrunden”, vilket tyder på att man med ”tillräcklig kunskap” i detta fall avser att lärarna inte ska direkt diskriminera eller kränka HBT-elever, snarare än att de har någon djupare kunskap om normer kring kön och sexualitet, eller om HBT-elevers situation och erfarenheter. Sju av de tolv skolledarna anser dock inte att det finns tillräcklig samlad kunskap på skolan för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi.

Endast sex av lärarna (18 %) anser att det stämmer helt och hållet eller till stor del att personalen på skolan har kunskap, trygghet och beredskap för att bemöta HBT-elever på ett sakligt och stöttande sätt. 13 lärare (39 %) tycker att det stämmer till viss del, medan fyra personer inte tycker att det stämmer alls. En stor andel, 10 personer (30 %), är osäkra.

4.1.3 Den dagliga verksamheten

I vissa avseenden är dock lärarna relativt säkra på sin förmåga att inte vidarebefordra en heteronormativ utgångspunkt, åtminstone när det gäller dem själva personligen. När det gäller skolpersonalen i helhet på sin skola är de mera tveksamma. Lärarna fick ta ställning till påståendet att de i sin dagliga undervisning utgår från att det bland

elever, deras anhöriga och skolpersonal finns personer som inte är heterosexuella eller upplever sitt kön enligt normen. De flesta tycker att detta stämmer helt och hållet (14 st, 42 %) eller till stor del (12 st, 36 %). Bara två lärare tycker att det inte stämmer alls. När det gäller skolpersonalen som helhet tror de flesta (19 st, 58 %) att detta bara stämmer till viss del, medan fyra lärare (12 %) tror att det stämmer helt och hållet och sju (21 %) att det stämmer till stor del. Lärarna fick också kommentera påståendet att de i sin undervisning använder ett språk som inte förutsätter att alla är heterosexuella. Nio av dem (27 %) tycker att detta stämmer helt och hållet, 12 tycker att det stämmer till stor del (36 %), nio tycker att det stämmer till viss del (27 %) och två att det inte stämmer alls. Även här tror lärarna att det stämmer ännu sämre på skolpersonalen i allmänhet.

Lärarna anser också att de åtminstone till viss del synliggör olika typer av livssituationer och familjekonstellationer i undervisningen. På frågan om de gör detta i sin undervisning, t ex genom att medvetet variera sina exempel, svarar sex personer (18 %) att detta stämmer helt och hållet, 13 personer (39 %) att det stämmer till stor del och 11 personer (33 %) att det stämmer till viss del. Två personer tycker att det inte alls stämmer. Återigen tror lärarna att detta stämmer betydligt sämre på personalen i allmänhet på skolan.

4.2 Åtgärder

4.2.1 Insatser i Malmö stad

Inom ramen för EU:s Equalprojekt, som syftar till att motverka diskriminering och utestängning i arbetslivet, drevs mellan 2004 och 2007 *Under Ytan*, ett samarbete mellan bl a Myndigheten för skolutveckling, HomO, RFSL och flera lärarutbildningar. Projektets syfte var att lyfta fram och förändra normer och värderingar kring sexuell läggning i skolan och förbättra arbetsmiljön för såväl skolpersonal som elever. Malmö deltog som en pilotkommun i projektet och bl a arrangerades en stor konferens för förskolepersonal. Det tycks dock inte som om projektet nått ut till högstadierna i någon högre grad. Endast en av de skolor jag har haft kontakt med har utnyttjat projektets kompetens, då i form av ett seminarium för personal och föräldrar. Även

Sydsvenskan har uppmärksammat att så få skolor utnyttjat möjligheten till utbildning kring sexuell läggning och homofobi.² Vid projektets startkonferens i Södertälje deltog en skolledare från Malmö som säger:

Från Stockholm kom av naturliga skäl en stor representation, från Göteborg kom 15 personer från Mångfaldsenheten och från Malmö var jag den ende representanten. Denna obalans har jag funderat mycket på, speciellt som man i Malmö tycker att man är så himla duktig på mångfaldsfrågor. Antagligen räknar man inte HBT-personer som en naturlig och viktig del av mångfalden. Denna brist på markering och otydlighet i stadens styrdokument och i det vardagliga arbetet leder ju bl.a. till att det kan uppstå problematiska situationer inte bara i personalrummet när det gäller vuxnas attityder utan även i undervisningssituationer (Leon Nawrot, biträdande rektor på Augustenborgsskolan, e-postkontakt 2007-06-11).

Program för sexuell hälsa är Malmö stads satsning för ”främjandet av en positiv syn på sexualiteten”. Projektet som ska genomföra programmet arbetar med flera olika delar: sex och samlevnad i skolan, könssjukdomar, prostitution och sexuellt våld, och arbetar mot bl a skola, fritids- och föreningsliv och socialtjänsten (Malmö stads hemsida 2007-04-10, <http://www.malmo.se>). En del av projektet är att stärka sex och samlevnadsundervisningen i skolan, och projektet har gjort insatser för att inrätta ämnet *livskunskap* på skolorna. I livskunskapen ska eleverna tränas i empati, diskussioner, reflektion och samarbete och samtidigt behandla olika temaområden, t ex ANT och sex och samlevnad. Ett material har skapats med exempel på olika modellskolor i Malmö, dvs skolor som på ett bra sätt genomför sex och samlevnadsundervisning. I materialet presenteras 19 grundskolor i Malmö som på något sätt har tagit tag i ämnet (Folkhälsoenheten, Malmö stad 2006). I detta material är det endast fyra skolor som överhuvudtaget nämner homo- eller bisexualitet eller transpersoner, heteronormativitet eller något annat som tyder på problematisering av heteronormen inom samlevnadsundervisningen. En av skolorna har dock berömvärt undersökt hur undervisningen kan utmana den rådande heteronormen!

Resurscentrum för mångfaldens skola är ett samarbete mellan Malmö stad, Myn-digheten för skolutveckling och Malmö högskola. Resurscentret ska fungera som en mötesplats för pedagoger, skolledare och forskare och erbjuder också seminarier, kurser och föreläsningar. I målsättningen för centret står att det ska verka ”för alla aspekter av begreppen integration och mångfald; etnisk tillhörighet, kön, socioekonomiska

² *Bara en skola tackade ja till utbildning om sexualitet*, B-M Bergström, Sydsvenskan 2006-10-30.

bakgrundsfaktorer, sexuell läggning, funktionshinder, mm” (Malmö stads hemsida 2007-06-13, www.malmo.se). I praktiken tycks dock verksamheten i första hand fokusera på etnicitet, kultur och språk. Endast två av de arrangerade seminarierna det senaste läsåret behandlade genus (vilket enligt uppgift även omfattar HBT-perspektivet), och inget behandlade enbart sexuell läggning eller liknande. Vjollca Haxha på Resurscentrum berättar att skolorna för tillfället främst efterfrågar utbildning kring elevers inlärningsstilar, t ex språkutveckling, matematik, värdegrundsfrågor etc. Skolorna prioriterar de områden som kan bidra till att motverka problemen med låga betyg. Haxhas uppfattning är ändå att skolorna arbetar mer aktivt med elevers/personalens attityder och värderingar kring sexuell läggning sedan lagskärpningen i april 2006 (Vjollca Haxha, projektsekreterare på RMS, e-postkontakt 2007-06-18).

Det sammanlagda intrycket är att likabehandling utifrån sexuell läggning i skolan inte är ett prioriterat område inom Malmö stad. Det intrycket ger också Malmö stads egna styrdokument för skolan. I enlighet med Skollagen har Malmö stad en av kommunfullmäktige antagen skolplan. Skolplanen formulerar ett antal prioriterade områden för verksamheten: *Språkutveckling, Trygghet, hälsa och säkerhet, Demokrati och inflytande* samt *Interkulturellt arbete*. Ett av målen formuleras som att ”[f]ler elever skall uppleva skolans miljö som stimulerande, trygg och säker, fri från trakasserier eller kränkande behandling”, men här betonar man främst arbetet mot främlingsfientlighet och rasism (Malmö stad 2004: 13). Ett annat mål är att ”[f]ler elever skall uppleva att mångfalden, ur olika perspektiv, ses som en tillgång i skolan” (Malmö stad 2004: 15). Man påpekar att det interkulturella arbetet ”måste se mångfald i ett större perspektiv såsom till exempel etnicitet, kön och socio-ekonomiska förhållanden, sexuell läggning samt funktionshinder”, men utvecklar inte detta ytterligare (Malmö stad 2004: 15). Malmö stad har också tagit fram en egen värdegrund för stadens skolor, *En värdegrund med eleven i centrum*. Det enda som nämns i denna relation till sexuell läggning eller könsidentitet är att ”skolan ska vara en viktig arena för att motverka alla former av kränkande behandling som sexuella trakasserier, rasism och homofobi etc” (Malmö stad 2006: 4).

4.2.2 Likabehandlingsarbete

En viktig del av skolornas likabehandlingsarbete är framtagandet av en likabehandlingsplan som redovisar den aktuella situationen på skolan samt planerade åtgärder

för att främja barns och elevers lika rättigheter, samt för att förhindra trakasserier och annan kränkande behandling. Tio av de tolv skolorna i skolledarenkäten har en lika-behandlingsplan som jag fått ta del av. På en skola är planen färdig med inte färdigredigerad, och på den tolfte skolan är den under bearbetning. Planerna varierar i ambitionsnivå, från någon A4-sida med konkreta handlingsplaner vid mobbning, till längre dokument med mer ingående diskussioner kring vad diskriminering och kränkningar innebär. En av planerna är i själva verket inte en plan utan Barn- och ungdomsnämndens instruktioner inför upprättandet av en likabehandlingsplan.

Samtliga planer nämner sexuell läggning som en diskrimineringsgrund, men ingen nämner ordet heteronormativitet eller diskuterar på annat sätt vad kränkningar pga sexuell läggning kan bero på, hur de kan se ut eller hur de kan motverkas. Flera av skolorna upplåter plats åt definitioner av t ex främlingsfientlighet och rasism, men bara en av skolorna nämner homofobi som ett exempel på kränkning och definierar detta. Samma skola uppger också att eleverna från årskurs sex har lektioner i livskunskap och att ämnet genomsyras av ett "H(omo)B(i)T(ranssexualitet)-perspektiv". I ett annat avsnitt talar man om "en persons homo-, bi- eller transsexuella läggning". Dessa skrivningar är olyckliga eftersom förkortningen HBT ska utläsas som homosexuella, bisexuella och transpersoner, där transpersoner inkluderar transsexuella såväl som transvestiter och andra transidentiteter. Transsexualitet är inte heller en läggning utan en könsidentitet eller en medicinsk diagnos (RFSL: s hemsida 2007-08-15, <http://www.rfsl.se/?p=410>). Detta kan tyckas vara ordmärkande och orättvist mot en skola som har en av de mer ambitiösa likabehandlingsplanerna och även tycks ha ett ambitiöst likabehandlingsarbete. Skolan är den enda som överhuvudtaget tar upp HBT eller transsexualitet i sin likabehandlingsplan. Men jag vill ändå nämna misstagen eftersom de tycks vara symtomatiska för mycket av skolornas HBT-arbete: en del god vilja men bristande kunskaper. Ingen av skolorna diskuterar de olika diskrimineringsgrunderna var för sig och redovisar planerade åtgärder på varje område.

En viktig komponent i arbetet med likabehandlingsplanerna är att de ska vara väl kända för all personal, elever och föräldrar, och på samtliga skolor som deltagit i lärarenkäten finns en likabehandlingsplan. Ändå uppger nio av de tillfrågade lärarna (27 %) att de antingen inte känner till om det finns någon plan eller att det inte finns någon på skolan. Av de 24 som känner till att det finns en likabehandlingsplan uppger hälften att det inte vet om den uttryckligen inkluderar sexuell läggning. Sju av dem vet inte heller om planen nämner jämställdhet eller genus.

En annan viktig komponent i arbetet mot likabehandling oavsett sexuell läggning och könsidentitet är att diskussioner kring homofobi och heteronormativitet inkluderas i arbetet med värdegrunden. Alla lärare i min undersökning anser dock inte att det sker fullt ut. 19 av dem (57 %) anser att det stämmer helt och hållet eller till stor del att de inkluderar diskussioner kring homofobi i arbetet med värdegrunden, medan 12 st (36 %) anser att detta bara stämmer till viss del eller inte alls. I vanlig ordning tror de att skolpersonalen i allmänhet gör detta i mindre utsträckning än de själva.

För att undersöka hur långt likabehandlingsarbetet har kommit på skolorna lät jag lärarna ta ställning till olika påståenden kring i vilken grad HBT-perspektivet genomsyrar olika delar av verksamheten. På påståendet att all personal känner till var man kan finna information om HBT och HBT-organisationer svarar den största gruppen (16 st, 48 %) att de inte vet hur väl detta stämmer på deras skola. Åtta personer (24 %) tycker att det inte alls stämmer, sex tycker att det stämmer till viss del och två tycker att det stämmer till stor del. Ingen håller helt och hållet med om att deras skolbibliotek har relevant litteratur kring HBT-frågor. 24 personer (73 %) känner inte till om så är fallet, fem personer anser att det stämmer till viss del, två personer att det stämmer till stor del och två att det inte stämmer alls. Liknande siffror gäller påståendet att skolans undervisningsmaterial innehåller korrekt och icke kränkande information om HBT. Här är det 25 respondenter som svarar att de inte vet (76 %), två tycker att det stämmer helt och hållet, två till stor del, två till viss del och en inte alls.

Gemensamt för dessa tre påståenden är att en stor del av lärarna uppger att de inte känner till om de stämmer eller inte (73, 76 resp. 48 %). Det är naturligtvis orimligt att kräva att lärarna ska känna till exakt vad som står i alla läromedel och vad som finns i biblioteket, men att det är så många lärare som inte vågar svara på frågorna tycker jag tyder på att frågorna inte har diskuterats och jobbat igenom på skolorna.

En ytterligare fråga handlade om i vilken utsträckning personalen ingriper mot tillmälen som t ex böjvävel och diskuterar varför de är olämpliga. Majoriteten (21 st, 64 %) håller helt och hållet med om att de själva alltid ingriper mot tillmälen, medan bara 7 st (21 %) tror detta om personalen i allmänhet. 12 personer (36 %) erkänner alltså att de själva inte alltid ingriper mot tillmälen, och 24 personer (72 %) tror att skolpersonalen i allmänhet inte alltid ingriper.

4.2.3 Brist på tydliga strategier

Arbetet med sexuell läggning och mot homofobi tycks inte vara något som alla skolledare har riktig kontroll över. Flera av dem har svårt att svara på mina frågor kring hur skolan under det senaste året har arbetat med frågorna. Bara två av skolorna uppger att det finns en skriftlig planering för arbetet med sexuell läggning och mot homofobi, åtta uppger att de inte har någon skriftlig planering och två av skolledarna känner inte till om det finns någon sådan planering. Inte heller lärarna anser att arbetet med HBT-frågor är systematiskt planerat. Om påståendet att skolans undervisning om HBT-frågor är systematiskt planerad och inte avhängig en enskild lärares engagemang säger de flesta att detta stämmer till viss del (11 st, 33 %) eller att det inte känner till om det stämmer (10 st, 30 %). Fem lärare tycker att det inte alls stämmer, fyra att det stämmer till stor del och två att det stämmer helt och hållet.

Den metod som flest skolledare (10 st) uppger att deras skola har använt under det senaste året är i alla fall ämnet *livskunskap*. Dock uppger flera av skolledarna att utformningen av ämnet är upp till den ansvariga läraren och att de därför inte vet säkert om problematiseringar kring kön och sexualitet ingår. Några av skolledarna uppger att diskussioner kring sexualitet ska ingå i ämnet. Nio av skolorna uppger att frågor kring likabehandling oavsett sexuell läggning behandlas integrerat i vissa ämnen i den ordinarie undervisningen. De ämnen som omnämns är framför allt SO men också NO och biologi. Sex av skolorna uppger att de haft besök av föreläsare utifrån, t ex från RFSL, och en skola har under året hållit en temadag kring identitet där sexualitetsperspektivet ingått. En skola har under året haft en jämställdhetsgrupp som arbetar med frågorna och en skola har ordnat en seminarierie för lärare och föräldrar, vilken inkluderat sexuell läggning vid två tillfällen. En skola har deltagit i ett Barnmorskeprojekt där en extra resurs gett stöd och information i sex och samlevnadsfrågor till eleverna.

Eftersom det oftast inte tycks finnas något samlat grepp från skolledarnas sida är det svårt att veta hur och i vilken utsträckning skolorna har arbetat med frågorna. Det kan naturligtvis finnas engagerade lärare som uträttar en mängd arbete som skolledarna inte har full kännedom om.

5 Analys och diskussion

5.1 Queerpedagogisk analys

Jag ska nu ytterligare undersöka mitt material med utgångspunkt i den queerpedagogiska teori som presenterats i kapitel 3. Enligt denna ses skolan som en heteronormaliserande institution som verkar genom i huvudsak tre processer: *upprätthållande av tystnader*, *patologisering av homosexualiteter* och *bevakande av genusgränser* (Quinlivan & Town 1999: 1).

5.1.1 Upprätthållande av tystnader/Osynliggörande

Med *upprätthållandet av tystnader* avser Quinlivan & Town det faktum att homo- och bisexualitet osynliggörs och förtigs i skolans arbete, samt att undervisningen är upplagd utifrån antagandet att alla elever är heterosexuella. Det kan handla om att lärare vid undervisning och diskussioner om t ex kärlek, sex, familj eller relationer utgår från att alla elever är intresserade bara av personer av motsatt kön, och att alla i elevernas omgivning, t ex föräldrar, lever heterosexuellt. Andra osynliggörande faktorer kan vara att alla exempel i matteboken handlar om t ex ”Lisa och Pelle som ska köpa ett hus tillsammans”, att alla böckerna om kärlek i skolbiblioteket handlar om en tjej och en kille eller att biologiboken utgår från att det enda sättet att ha sex på är penetrerande sex mellan en tjej och en kille. Deltagarna i Quinlivan & Towns studie framhöll tystnaden som omgärdade deras erfarenheter, känslor och sexualitet som bidragande till känslor av isolering och osynlighet. Homo- och bisexualitet omnämndes inte i undervisningen och sågs inte som ett möjligt alternativ. För Quinlivan och Towns respondenter blev resultatet att de allra flesta valde att dölja sin sexualitet för omvärlden (Quinlivan & Town 1999: 7f).

Glädjande nog anser relativt många av lärarna som deltagit i min enkät att de i sin undervisning är medvetna om att inte alla elever de möter är heterosexuella, även om

de inte är helt övertygade om att deras språk också reflekterar denna medvetenhet. De tror inte heller att medvetenheten är alls lika hög hos skolans personal som helhet som hos dem själva. Ett par av lärarna medger också att de själva inte alls tänker på detta, men majoriteten uppger att de i sin undervisning åtminstone till viss del utgår från att det finns HBT-personer bland eleverna. Lärarna anser också överlag att de åtminstone till viss del synliggör olika typer av livssituationer och familjekonstellationer i undervisningen. Återigen tror lärarna att detta stämmer betydligt sämre på personalen i allmänhet på skolan.

Ett tecken på tystnad är däremot att sexualitetsperspektivet tycks vara i stort sett frånvarande vid landets lärarutbildningar, samtidigt som det ofta hamnar sist i kön för personalens kompetensutveckling ute på skolorna. Detta skulle naturligtvis kunna bero på att det inte förekommer diskriminering eller kränkningar och att en problematisering av skolmiljön och undervisningen ur detta perspektiv därför inte är nödvändig. Tyvärr visar ju dock lärarnas upplevelser av förekomsten av homofobi och kränkande jargong att så inte är fallet. Ändå tycks sexualitetsperspektivet glömmas bort även i likabehandlings- och värdegrundarbete. I Malmö stads skolplan fokuseras helt på språklig, kulturell och etnisk mångfald på bekostnad av genus och sexualitet, även om sexuell läggning pliktskyldigast omnämns. Detsamma gäller för Malmö stads värdegrund för skolan, som också bara som hastigast nämner att skolan ska ”motverka alla former av kränkande behandling som sexuella trakasserier, rasism, homofobi etc.”. I stället borde man ta chansen att i denna typ av dokument synliggöra de specifika typer av kränkningar och diskriminering som de olika diskrimineringsgrunderna kan medföra. Kränkningarna i skolan är inte slumpmässiga utan hämtar sin näring i tanke-system som finns även utanför skolan, och att synliggöra dessa är ett första steg mot likabehandling. Att enbart ta upp homofobi och utesluta t ex heteronormativitet är också begränsande eftersom begreppet bara fångar upp grova, uttryckliga kränkningar och osynliggör det dolda vardagliga normerandet.

Även i skolornas eget likabehandlingsarbete tycks sexuell läggning, i likhet med alla andra diskrimineringsgrunder utom etnicitet, ofta tappas bort. I de flesta likabehandlingsplanerna står ”På vår skola ska ingen kränkas eller diskrimineras pga...” och så rabblas de olika diskrimineringsgrunderna upp. Men en vacker formulering om att ingen ska kränkas har troligen inte så stor betydelse för hur eleverna sedan beter sig i korridorerna. I stället måste visionerna brytas upp i mätbara, realistiska och tidsbestämda mål, så att de är möjliga att följa upp, och för att visa att man verkligen

uppmärksammat samtliga elevers rättigheter inom alla diskrimineringsgrunder ska det också framgå vilka åtgärder som är tänkta att främja likabehandling på varje område (jfr HomO 2006: 15). Man måste gå igenom varje diskrimineringsgrund för sig och undersöka vilka problem som finns på skolan på det området, och klart och tydligt beskriva hur dessa problem ska åtgärdas. Frågorna om likabehandling måste också ses ur ett bredare perspektiv av normer och normalitet, snarare än att betraktas som en fråga om slumpmässig mobbning som kan åtgärdas med fler rastvakter.

5.1.2 Patologisering

Patologiseringen av homosexualitet skedde i den nya zeeländska undersökningen främst genom att den enda gången homo- eller bisexualitet omnämndes i undervisningen var i negativa sammanhang som t ex relation till aids/HIV och psykologiska eller sociala problem. Detta fick eleverna att känna sig främmande och rädsla inför sin egen sexualitet (Quinlivan & Town 1999: 10f).

Här kommer naturligtvis lärarnas utbildning och kunskaper in i bilden igen, men lika viktigt som lärarnas inställning är undervisningsmaterialet. Jag har inte undersökt några läromedel för denna uppsats, men jag misstänker att mycket av materialet som används ute på skolorna är kraftigt heteronormativt och kanske till och med kränkande för vissa grupper. Detta på grundval av att den forskning som presenterats ovan visar att de flesta av de undersökta läromedlen var just detta, plus det faktum att väldigt få av lärarna vågar svara på frågan om skolans läromedel innehåller korrekt och icke kränkande information om HBT. Detta tyder på att detta inte är något som har jobbat igenom på skolorna. Glädjande på denna front är dock det faktum att tre av skolorna i sina likabehandlingsplaner omnämner möjligheten att granska läromedlen ur likabehandlingssynpunkt. En av skolorna anger att ”material som används i undervisningen ska kritiskt granskas av pedagogerna så att de inte innehåller diskriminerande värderingar”, och ytterligare en skola har till och med en tidsplan för när en granskning av läromedlen utifrån diskrimineringslagarna ska vara slutförd. Övriga sju likabehandlingsplaner nämner dock inte läromedlen alls.

Patologisering behöver inte bara innebära att ickenormativa sexualiteter och könsuttryck uttryckligen framställs som sjukliga, onormala eller icke önskvärda. Effekten kan bli densamma av att t ex homo- och bisexualitet alltid behandlas separat, så att man underförstått talar om heterosexualitet hela tiden när man talar om t ex

kärlek, relationer och sex, och sedan lägger till homosexualitet i något litet avsnitt på slutet. ”Och så kan man ju förstås vara homosexuell också...” Detta gäller läromedlen, men kan också handla om undervisningens upplägg. Att t ex ha en särskild lektion eller en temadag där man ska prata om ”homosexualitet” framställer detta som något problematiskt som behöver avhandlas särskilt. I stället kan man välja att ha särskilda temadagar om t ex sexualitet eller normer, där olika typer av sexualitet och sexuella praktiker behandlas på lika villkor och problematiseras i lika hög grad. För att undvika patologiseringen av ickenormativa sexualiteter och könsuttryck är det därför viktigt att olika typer av sexualiteter, livssituationer och familjekonstellationer synliggörs hela tiden och att normer kring sexualitet och kön problematiseras kontinuerligt och i alla ämnen och situationer i skolan. Ett påstående i min undersökning gällde om lärarna anser att man på skolan berör HBT-frågor på ett integrerat sätt i många ämnen. Här svarade de största grupperna att detta inte alls stämmer (9 st, 27 %), att det bara stämmer till viss del (9 st, 27 %), eller att de inte känner till om det är så (9 st, 27 %). Bara en person tyckte att detta stämde helt och hållet.

Risken för patologisering ökar då det inte finns någon samlad strategi eller tydlig ledning för integrering av likabehandlingsarbetet i den dagliga verksamheten. Risk- en är då att frågorna behandlas endast fläckvis och vid speciella tillfällen. Skolorna blir också tvungna att förlita sig på utomstående aktörer, såsom flera skolor i under- sökningen gjort, vilket också ökar risken att frågorna ses som ett särintresse och inte inkluderas i all undervisning (Sahlström 2006: 31).

5.1.3 Bevakandet av genusgränser

Bevakandet av genusgränser handlar i Quinlivan & Towns undersökning om att sko- lan bidrog till att bibehålla och förstärka en traditionell uppdelning mellan manligt och kvinnligt. Exempelvis framställde samlevnadsundervisningen kvinnlig sexualitet som passiv och yttrande sig i förälskelser och svärmerier snarare än som fysisk lust, och återförstärkte på detta sätt den traditionella uppdelningen mellan aktiv och passiv inom dikotomin manligt/kvinnligt (Quinlivan & Town 1999: 9). Men bevakandet av genusgränser sker konstant i skolvärlden. Inte minst genom det frekventa användan- det av könsrelaterade och sexualiserade tillmälen, så som bög och hora. Även på and- ra sätt riskerar elever som överskrider gränser för kön att kränkas och trakasseras, ge- nom t ex kommentarer, utfrysning och skitsnack eller fysiska angrepp. Men också

skolpersonal kan delta i normeringen, t ex genom att deras förväntningar på och sätt att tala och bete sig mot en elev är olika för tjejer och killar. Gränsbevakningen startar redan i förskolan, då personal uppmuntrar och begränsar helt olika beteenden och egenskaper hos ett barn beroende på barnets kön (se t ex SOU 2004: 115).

Exempel på bevakande av genusgränser i mitt material är framför allt de höga siffrorna för kränkande jargong pga sexuell läggning och kön. De skulle också kunna falla under kategorin patologisering av homosexualitet, men jag tror ändå att de främst hör hemma i denna kategori. Uttryck som ”jävla bög/flata” bidrar självklart till framställningen av homosexualitet som något icke önskvärt, men öknamnen fungerar troligen mer för att reglera könsöverskridande beteenden än sexuella praktiker. Jag skulle tro att de används lika mycket mot t ex pojkar som uppvisar feminint kodade känslor eller intressen, som mot elever som man verkligen vet eller tror är homo- eller bisexuella (jfr Osbeck mfl 2003, i avsnitt 2.1). Rachel Loewen Walker påpekar att öknamn såsom bög, lebb och fjolla, eller uttryck som ”det är såå gay”, är mycket kraftfulla när det gäller att påverka ungas kognitiva utveckling och meningsskapande i relation till genus och genusgränser, och de påverkar både dem som utsätts och alla omkring (Walker 2004: 1).

5.2 Fallgropar - toleranspedagogik

En vanlig strategi för att motverka de allra grävsta och mest uppenbara formerna av kränkningar och trakasserier av HBT-personer är vad Joakim Rindå och Gunilla Edemo kallar *toleranspedagogik* (Edemo & Rindå 2005). Detta innebär att man med hjälp av olika pedagogiska metoder försöker väcka sympati för eller identifikation med en (oftast fiktiv) person. I detta fall kan det då handla om att med hjälp av t ex filmvisning, litteratur eller besök från RFSL få eleverna att känna empati med en homo- eller bisexuell person. Det finns flera problem med att använda denna typ av pedagogik, och de är alla relaterade till det faktum att man aldrig på allvar utmanar heteronormativiteten. Man försöker förhindra symtomen (glåpord, våld, uppenbara kränkningar och trakasserier) i stället för att avslöja själva grunden för diskrimineringen, nämligen det heteronormativa ramverket. Maktbalansen rubbas inte, i stället blir själva toleransen ett ytterligare maktmedel, en ynnest som de goda ”normala” kan välja att utfärda till de ”avvikande”. Tanken att HBT-personer är en förfördelad och

diskriminerad minoritet som den goda majoriteten måste stötta blir till en ytterligare patologisering. Bara själva ordet tolerans, som är väldigt vanligt inom skolan men också inom samhällsvetenskaplig forskning (se bara Intoleransrapporten), implicerar att det finns något att tolerera, dvs att en person på något sätt är avvikande eller fel men att den goda majoriteten accepterar det.

Vidare bygger denna typ av pedagogik ofta på konstruerade och begränsade identiteter skapade i relation till heteronormen. Man kan vara heterosexuell eller homosexuell, och det finns litet utrymme för mångfald eller mellanting. Detta ständiga kategoriserande, organiserande och systematiserande är också det ett utslag av den heteronormativa logiken, och de återkommande dikotomierna manligt/kvinnligt, maskulin/feminin och hetero/homo samverkar för att återförstärka heterosexualiteten som normal och samkönad åtrå som onormalt (Ford 2004: 14, Quinlivan & Town 1999: 3). Eftersom denna pedagogik bygger mycket på att visa att ”de är precis som vi” blir toleransen också villkorad – de avvikande får inte vara *för* avvikande. Detta kan leda till en normalisering av ”ofarligare” typer av homosexualitet, som anpassar sig till övriga normer kring relationer, familjebildning och sexualitet (jfr Quinlivan & Town 1999: 4). Toleranspedagogik utmanar alltså inte i grunden deltagarnas normativa förståelse av vad som är god och tillåten sexualitet. De heterosexuella deltagarna kommer att uppfatta sig som oskyldiga betraktare av det heteronormativa förtrycket i stället för att förstå sin egen privilegierade position. I stället måste eleverna få möjlighet att se att ett heteronormativt system innehåller privilegierade positioner såväl som utsatta och missgynnade positioner (Ford 2004: 15f). D. Britzman går så långt som att säga att den här typen av pedagogik faktiskt kan återförstärka och reproducera ett förtryck i och med att de enda subjektspositioner som erbjuds är ”den toleranta normala” och ”den tolererade avvikande” (Britzman 1995: 160, i Ford 2004: 19).

Av denna anledning är det faktiskt inte helt lyckat att t ex, som en skola planerar, döpa en temadag till ”Tolerans/Att få vara annorlunda”. I stället för att acceptera utgångspunkten att vissa människor är normala och andra avvikande, och försöka få eleverna att tolerera den som är annorlunda, bör vi hjälpa eleverna att ställa frågan: vem har egentligen rätt att bestämma vad som är normalt och vad som är annorlunda?

5.3 I stället...

Hur ska vi då kunna genomföra ett bra likabehandlingsarbete och samtidigt undvika de fallgropar som toleranspedagogiken medför? Quinlivan & Town ser fyra queerpedagogiska målsättningar som måste uppfyllas för att nedmontera heteronormativiteten i skolan och förbättra situationen för HBT-personer såväl som för alla elever som känner sig begränsade av de snäva mallar för manligt och kvinnligt som skolmiljön erbjuder dem (Quinlivan & Town 1999: 1). Den första målsättningen handlar om att **skapa utrymmen** för dekonstruktion av heteronormen. Skolan måste skapa miljöer där heterosexualiteten diskuteras och utforskas snarare än förutsätts. I undervisningen måste finnas tid för att dekonstruera de representationer av manligt och kvinnligt och av sexualitet som eleverna har tillgång till i skolan såväl som från andra källor. HBT-ungdomar måste få möjlighet att ifrågasätta det sätt på vilket omgivningen och skolan framställer dem som problematiska och avvikande (Quinlivan & Town 1999: 12).

Den andra målsättningen handlar om att **avnormalisera det normala**. Detta innebär att ifrågasätta de förgivettaganden kring relationer, familj, kärlek, sex och livsstilar som heteronormen påtvingar. Den monogama heterosexualiteten måste benämnas på samma villkor som andra sätt att organisera kärlek, sex och familj. Skolan måste låta heterosexualiteten vara det den egentligen är, ett alternativ bland många.

En tredje målsättning är att **upplösa homo/heterodikotomin**, vilket kan utvidgas till att även omfatta andra dikotomier och rigida kategorier. Eleverna måste få hjälp att ifrågasätta de strikta uppdelningarna i hetero/homo och manligt/kvinnligt, och att inse att kategorier och etiketter är subjektiva. I stället bör skolan visa på en mångfald av identiteter och subjekspositioner. Inom detta mål kan vi också inkludera sex och samlevnadsundervisningen, som bör utgå från njutning och lust snarare än från heterosexuell reproduktion. Elever ska inte behöva leva upp till färdigformulerade fixa identiteter utan ha möjlighet att utforska sina begär i en mångfald av olika relationer genom livet. Sexualiteten bör frikopplas från homo/heterodikotomin och i stället betraktas som ett föränderligt kontinuum, som en plats där njutning och variation utforskas snarare än ett antingen/eller val. Detta ger även de elever som identifierar sig som heterosexuella tillgång till ett bredare spektra av möjligheter att definiera sin sexuella identitet (Quinlivan & Town 1999: 16).

Quinlivan & Town förespråkar också att man på skolorna **formar allianser**, dvs bildar någon form av mötesgrupper för HBT-elever, eller ännu hellre gemensamma grupper för alla elever som är villiga att ifrågasätta normativa sexualiteter. I dessa kan HBT-elever utbyta erfarenheter och få stöd och bekräftelse i sin identitet. Sk *gay/straight alliances* är vanliga i t ex Massachusetts i USA och blir allt vanligare i Kanada, och författarna har varit med och startat grupper i Nya Zeeland. Jag vill dock inte rekommendera att sådana grupper startas innan det finns kompetent och kunnig personal på skolan som kan bidra till att grupperna fungerar på ett bra sätt och hjälpa till att hantera de känsliga och svåra situationer som kan uppkomma.

Vi skulle vidare kunna lägga till ytterligare tre målsättningar med utgångspunkt i de tre heteronormaliserande processer som Quinlivan & Town urskiljer och som jag tidigare diskuterat. Den femte målsättningen handlar då om att **bryta tystnaden**. Skolan måste se till att benämna och synliggöra en mångfald av relationer, livsstilar, familjer, sexualiteter, sexuella praktiker och sätt att göra kön. Avgörande är att skolpersonalen utbildas för att kunna kontinuerligt synliggöra på ett naturligt och icke utpekande sätt.

Den sjätte målsättningen är att **bryta patologiseringen**. Skolan måste säkra att ickenormativa sexualiteter inte bara förekommer i undervisningen som en avvikelse som ställer till med problem för de ”drabbade”. Det är viktigt att ickenormativa sexualiteter och könsidentiteter inte bara tas upp vid särskilda temadagar, såsom etikdagar eller toleransdagar, och man ska självklart inte diskutera som ett möjligt alternativ att vara ”emot” homosexualitet. Allas lika rättigheter är inget vi kan diskutera eller förhandla bort.

Den sista målsättningen handlar om att **sluta bevaka genusgränser**, men också om att synliggöra genusbevakandet och om att uppmuntra genusöverskridande. Skolan och all personal måste ha nolltolerans mot gränsvaktande uttryck såsom jävla bög, flata, hora osv. Mycket viktigt är då att skolpersonalen har kunskap om *varför* orden inte är önskvärda och kan problematisera användandet av dem. Skolpersonalen måste också utbildas för att inte själva känna rädsla eller obehag inför elever som utmanar normer för kön och sexualitet, och för att kunna se och motverka att deras egna förväntningar på elever varierar efter kön.

6 Slutsatser och förslag

En övergripande slutsats att dra från denna undersökning är att de högstadieskolor som deltagit fortfarande har en bra bit att vandra när det gäller likabehandling oavsett sexuell läggning och könsidentitet. Kränkningar och diskriminering pga sexuell läggning och kön är, enligt lärarna, mycket vanliga på skolorna och även homofobin är relativt utbredd bland eleverna. Lärarnas utbildning och kompetensutveckling på området är i stort sett obefintlig, och även om många av dem upplever sig stå relativt fria från heteronormativitet i undervisningen, anser varken lärare eller skolledare att det finns tillräcklig kunskap på skolorna för att kunna hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi och kunna bemöta HBT-elever på ett bra sätt. Problematiskt är också att arbetet med likabehandling oavsett sexuell läggning inte tycks ledas av någon sammanhållen strategi på skolorna, utan att skolledarna i många fall överlåter arbetet på enstaka lärare. Jag har därför också svårt för att svara med säkerhet på vilka typer av metoder som används ute på skolorna.

Positivt är i alla fall att de flesta skolorna som en följd av den nya lagen om förbud mot diskriminering av barn och elever har producerat en första likabehandlingsplan. Även om de flesta av planerna inte lever upp till de krav som de olika diskrimineringsombudsmännen ställer, har ändå några skolor påbörjat ett till synes ambitiöst arbete. Tyvärr har inte likabehandlingsplanernas existens och innehåll nått ut till alla lärare, vilket naturligtvis minskar deras betydelse avsevärt.

Sammantaget lämnar detta stort spelrum åt de heteronormaliserande processerna som queerpedagogiken urskiljer: *upprätthållande av tystnader, patologisering av homosexualiteter och bevakning av genusgränser*. Bristen på en sammanhållen planering av arbetet med likabehandling gör att det inte är säkerställt att frågor kring sexuell läggning behandlas kontinuerligt, integrerat och på ett bra sätt i undervisningen. Troligen innebär detta att alternativ när det gäller sexuell läggning och könsidentitet osynliggörs i undervisningen, eller hanteras sporadiskt. Skolorna har inte heller kontrollerat att läromedel och litteratur i skolbibliotek synliggör alternativa sexualiteter och könsidentiteter på ett bra sätt, varför det är troligt att dessa uppvisar stora brister på området. De höga siffrorna för förekomsten av kränkande jargong pga sexuell

läggning och kön ger vid handen att bevakningen av genusgränser är i högsta grad aktiv på skolorna.

Jag har också försökt belysa hur en framgångsrik pedagogik för att motverka heteronormativitet och kränkningar och diskriminering pga sexuell läggning och könsidentitet skulle kunna se ut. Med hänvisning till queerpedagogisk teori menar jag att en framgångsrik pedagogik måste syfta till att bryta de heteronormaliserande processer som nämnts ovan så att ett större spektrum av relationer, livsstilar, familjer, sexualiteter, sexuella praktiker och sätt att göra kön synliggörs på ett positivt sätt. Ett viktigt område för skolan är att motarbeta den stenhårda gränsbevakningen mellan kvinnligt och manligt, så att samtliga elever får möjlighet att utvecklas i enlighet med sina egna förutsättningar och önskemål snarare än i relation till en snäv könsmodell. För att kunna göra detta måste skolan lämna utrymme i undervisningen för dekonstruktion och problematisering av de förgivettaganden kring kön, relationer, familj, kärlek, sex och livsstilar som heteronormen påtvingar.

Rent konkret tror jag att en av de viktigaste åtgärderna för skolorna i nuläget är att skapa en övergripande och sammanhållen strategi för hur likabehandlingsfrågorna i relation till sexuell läggning och könsidentitet ska angripas. Skolledarna måste ta ett större ansvar för att dessa frågor behandlas med en helhetssyn och kontinuerligt och integrerat i verksamheten, så att all skolpersonal strävar åt samma håll. Ett oundgängligt steg är utbildningen av all skolpersonal, som måste få kunskap för att utmana sina egna föreställningar kring kön och sexualitet så att de inte omedvetet vidarebefordrar en heteronormativ världsbild. All skolpersonal ska kunna problematisera rådande normer kring kön och sexualitet och synliggöra ickenormativa varianter på ett bra sätt. Utbildningen bör enligt min åsikt utgå från ett queerteoretiskt perspektiv för att undvika t ex toleranspedagogikens tendens att återförstärka rigida och konstruerade kategorier och uppdelningen i normal och annorlunda, utan att synliggöra och utmana det heteronormativa ramverket.

Skolorna bör också se till att utveckla sina likabehandlingsplaner och använda dem som verktyg för att skapa en djupare förståelse av hur normativa tanke-system resulterar i kränkningar och diskriminering. Planerna måste innehålla en realistisk och seriös skattning av det nuvarande tillståndet på skolan samt konkreta och mätbara mål för hur problem ska motverkas. En viktig aspekt kan vara att införa nolltolerans gentemot kränkande jargong med hänvisning till sexuell läggning och kön, men detta

måste backas upp med kunskap hos all skolpersonal så att de kan sätta kränkningarna i ett större sammanhang och tydliggöra varför orden inte är acceptabla.

Jag skulle vilja avsluta med ett citat som jag tycker tydliggör varför likabehandlingsarbetet i relation till sexuell läggning och kön är så viktigt och akut i skolan:

Varför skall skolan undervisa om sexuell läggning? Svaret är att man inte har något val. Skolan är redan en plats där barn och ungdomar får kunskaper om sexuell läggning. Det sker både i klassrummet och på skolgården [...] Barnen lär sig att heterosexualitet är normen, och att allt annat är avvikande. Varje barn lär sig koderna, passande skämt, avståndstagande och skvaller. Skolan spelar en väsentlig roll i barnens uppfostran till män och kvinnor. [...] Unga pojkar fostras till heterosexuella män bland annat genom att lära sig att ta avstånd från det kvinnliga och homosexuella. Det innebär en begränsning av deras egna möjligheter att forma sin identitet och sin framtid. Men det får också konsekvenser för hur de som bryter mot normen behandlas (HomO 2006: 4f).

En heteronormativ skola påverkar alla elever, oavsett kön, sexuell läggning och könsidentitet. Somliga elever drabbas långt hårdare, samtidigt som andra vinner betydande privilegier i ett förtryckande system. Ett arbete för likabehandling är därför nödvändigt ur rättvisesynpunkt men också potentiellt frigörande för alla elever som begränsas av de snäva mallar för manligt och kvinnligt som skolvärlden erbjuder dem. Arbetet mot heteronormativitet och homofobi handlar om att låta elever slippa att drabbas av ett förtryckande system, men också om att låta unga slippa *delta* i ett förtryckande system.

Referenser

- Britzman, D. (1995). "Is there a Queer Pedagogy? Or Stop Reading Straight", s 151-165 i *Educational Theory* 45(2).
- Butler, Judith, 1993. "Imitation and gender insubordination", s 307-320 i Abelove – Barale – Halperin (red.), *The lesbian and gay studies reader*. New York: Routledge.
- Edemo, Gunilla & Rindå, Joakim, 2005. Presentation vid *Seminarium om lesbiska och bisexuella kvinnors hälsa*, anordnat av Stockholms läns landsting och RFSL Stockholm, 2005-05-13. <http://www.rfsl.se/?p=2716>.
- Folkhälsoenheten, Malmö stad, 2006. *Modellsolor i Malmö. Grundskolor med engagerande sex- och samlevnadsundervisning*.
- Ford, Tracy, 2004. "Queering education from the ground up: Challenges and opportunities for Educators", *Canadian Online Journal of Queer Studies in Education* 1(1). <http://jqstudies.oise.utoronto.ca/journal/viewarticle.php?id=5>
- Hanner, Hans, 2003. "Homo- och bisexuella ungdomars livssituation", s 6-9 i Söderström, Göran & Magnusson, Jan, 2003. *Farväl heteronormativitet. Papers presented at the conference 'Farewell to Heteronormativity', University of Gothenburg, May 23rd through 25th, 2002*. Stockholm: Lambda Nordica förlag.
- Hegna – Kristiansen – Moseng, 1999. *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA Rapport 1/1999.
- HomO, 2003. *Tystnadens tyranni - om heterosexualiteten som norm och homofobi i skolan*. Stockholm: HomO.
- HomO, 2006. *Öppna! Om skolans ansvar att främja elevers lika rättigheter oavsett sexuell läggning*. Stockholm: HomO.
- Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per Arne, 2003. *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- Larsson, Håkan & Rosén, Maria, 2006. *En granskning av hur sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund?"*. Stockholm: Lärarhögskolan.
- LPO 94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Malmö stad, 2004. *Skolplan för Malmö*. 2004-04-01.
- Malmö stad, 2006. *En värdegrund med eleven i centrum*. 2006-06-07.
- Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (red.), 2004. *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.
- Osbeck - Holm - Wernersson, 2003. *Kränkningar i skolan. Förekomst, former och sammanhang*. Värdegrunden rapport 5. Göteborgs universitet: Centrum för värdegrundsstudier.
- Oscarsson, Karin, 2005. *Rapport om Skolplansundersökningen*. Stockholm: RFSL.

- RFSL, 2006. *RFSL:s kommunundersökning 2006 – kartläggning av hbt-personers situation i landets kommuner*. Stockholm: RFSL.
- Ring, Jonas & Morgentau, Scarlett, 2004. *Intolerans: Antisemitiska, Homofobiska, Islamofobiska och Invandrarfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Forum för Levande Historia och Brottsförebyggande rådet.
- Rosenberg, Tiina, 2002. *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Rosenberg, Tiina, 2003. "Varför heteronormativitet?", s 6-9 i Söderström, Göran & Magnusson, Jan, 2003. *Farväl heteronormativitet. Papers presented at the conference 'Farewell to Heteronormativity', University of Gothenburg, May 23rd through 25th, 2002*. Stockholm: Lambda Nordica förlag.
- Rosenberg, Tiina, 2004. "Med kritisk blick – ett inkluderande kulturteoretiskt perspektiv, s 175-197 i Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (red.), 2004. *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.
- Ryng – Sysimetsä – Björk Blomqvist, 2003. "Homosexualitet är inte olagligt om man är över 15 år." *Inkludering och exkludering av homosexuella, bisexuella och transpersoner i biologiböcker*. Stockholm: RFSL Ungdom.
- Sahlström, Jenny, 2006. *En utmaning för heteronormen – lärares kunskapsbehov och ansvar inom områdena sexuell läggning och homofobi*. Stockholm: Under Ytan.
- Skolverket, 2006. *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2004: 115. *Den könade förskolan. Om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*. Stockholm.
- SOU 2006: 22. *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*. Stockholm.
- Quinlivan, Kathleen & Town, Shane, 1999. "Queer pedagogy, educational practice and lesbian and gay youth", s 509-524 i *International Journal of Qualitative Studies in Education* 12:5.
- Walker, Rachel Loewen, 2004. "Queer'ing identity/ies: Agency and Subversion in Canadian Education" i *The Canadian On-Line Journal of Queer Studies in Education* 1(1).
- Östlund, Thomas (red.), 2006. *Tyst i klassen? Om lärarens arbete kring sexuell läggning*. Stockholm: Under Ytan.

Samtliga lagtexter finns på Svensk Författningssamling
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3910>

Regeringsformen: SFS-nr 1974:152

Skollagen: SFS-nr 1984:1100

Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever: SFS-nr 2006:67

Bilaga 1, lärarenkät

LUNDS
UNIVERSITET

Enkätundersökning till lärare i Malmös högstadieskolor Om skolans arbete med HBT-frågor och mot homofobi

Hej!

Jag heter Hanna Norlin och är student vid Centrum för genusvetenskap i Lund. För min kandidat-uppsats gör jag en undersökning bland lärare och skolledare i Malmös högstadieskolor. Undersökningen syftar till att kartlägga på vilket sätt skolorna arbetar med HBT-frågor och mot homofobi, samt hur lärarna upplever att arbetet fungerar. Enkäten går ut till tio skolor fördelade på fem av Malmös tio stadsdelar, och sammanlagt kommer 100 lärare och tio skolledare ombes att delta.

Min undersökning är helt beroende av att så många som möjligt deltar, och jag hoppas att du har möjlighet att ta dig tid att besvara enkäten uppriktigt och noggrant. Jag hoppas att undersökningen ska leda till nyttig information för er skola, och naturligtvis kommer skolorna att få ta del av resultatet av min undersökning.

I stort sett alla frågor besvaras genom att kryssa för det alternativ som bäst överensstämmer med din uppfattning. I några frågor kan du sätta mer än ett kryss. Det anges i så fall i frågan. I några frågor ombes du ge en kort kommentar. **På sista sidan finns ordförklaringar och definitioner av de begrepp som används i enkäten. Läs gärna dessa först!** När du har fyllt i enkäten lägger du den i kuvertet och lämnar det förseglade kuvertet till den person du fick enkäten av. Jag kommer att veta vilken skola enkäten kommer ifrån, men inte vilka lärare som har besvarat den. Du svarar alltså helt anonymt.

Om du har några frågor eller synpunkter kring undersökningen, eller något att tillägga, är du mer än välkommen att kontakta mig per e-post eller telefon.

Tack på förhand!

Mvh
/Hanna Norlin

Arbetsklimat för personal och elever

1. Upplever du att det finns en jargong bland skolans *vuxna* där t ex nedlåtande kommentarer, kränkande skämt eller kränkande bilder förekommer på grund av

Könstillhörighet	☐ Aldrig	☐ Sällan	☐ Ibland	☐ Ofta
Etnisk tillhörighet	☐ Aldrig	☐ Sällan	☐ Ibland	☐ Ofta
Sexuell läggning	☐ Aldrig	☐ Sällan	☐ Ibland	☐ Ofta

2. Upplever du att det finns en jargong bland skolans *elever* där t ex nedlåtande kommentarer, kränkande skämt eller kränkande bilder förekommer på grund av

Könstillhörighet	☐ Ofta	☐ Ibland	☐ Sällan	☐ Aldrig
Etnisk tillhörighet	☐ Ofta	☐ Ibland	☐ Sällan	☐ Aldrig
Sexuell läggning	☐ Ofta	☐ Ibland	☐ Sällan	☐ Aldrig

3. Känner du till om någon *elev* diskriminerats/kränkts på grund av sexuell läggning?

- Nej
- Ja, en
- Ja, flera

4. Känner du till om någon *kollega* diskriminerats/kränkts på grund av sexuell läggning, eller har du själv varit utsatt? Här kan du sätta max två kryss.

- Nej
- Ja, en
- Ja, flera
- Har själv varit utsatt

5. Med homofobi avses en starkt negativ inställning till homosexuella och homosexualitet, eller en rädsla inför otydliga könsgränser. Upplever du att dessa känslor finns hos eleverna på din skola?

- Nej, inte alls
- Ja, hos enstaka elever
- Ja, hos flera elever
- Ja, hos många elever

6. Har du någon gång känt obehag inför att beröra HBT-frågor i undervisningen på grund av eventuella fientliga reaktioner från eleverna?

☐ Nej, aldrig	☐ Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne
☐ Ja, en gång	☐ Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne
☐ Ja, mer än en gång	
☐ Ja, ofta	

7. Har du någon gång mött negativa reaktioner från elevernas föräldrar eller andra anhöriga, på grund av undervisning i HBT-frågor?

☐ Nej, aldrig	☐ Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne
☐ Ja, en gång	☐ Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne
☐ Ja, mer än en gång	
☐ Ja, ofta	

8. Har du någon gång avstått från att hålla planerad undervisning om HBT-frågor?

- Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne
- Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne
- Nej, aldrig
- Ja, på grund av förväntade negativa reaktioner från eleverna
- Ja, på grund av förväntade negativa reaktioner från elevernas anhöriga
- Ja, på grund av att jag känner mig osäker inför ämnet
- Ja, av annan orsak:

Skolans insatser

9. I hur stor utsträckning anser du att din yrkesutbildning har förberett dig för att hantera frågor kring homofobi och sexuell läggning i ditt arbete?

- Mycket liten
 Liten
 Stor
 Mycket stor

10. I hur stor utsträckning har du under din yrkesverksamma tid fått kompetensutveckling kring homofobi och sexuell läggning i ditt arbete?

- Mycket liten
 Liten
 Stor
 Mycket stor

11. Finns det på din skola en likabehandlingsplan eller någon annan antidiskrimineringspolicy?

Här kan du sätta max två kryss.

- Ja, en likabehandlingsplan
 Ja, en antidiskrimineringspolicy eller liknande
 Nej, det finns inga sådana dokument
 Vet inte

12. Om det finns något skriftligt dokument, inkluderar detta/dessa uttryckligen..

Sexuell läggning eller HBT Ja Nej Vet inte
Jämställdhet eller genus Ja Nej Vet inte

13. Känner du till lagen om diskriminering på grund av sexuell läggning?

- Ja, jag är väl insatt i lagen
 Ja, jag känner till att det finns en sådan lag
 Nej

14. Hur väl stämmer följande påståenden överens med förhållandena på din skola?

	Stämmer..				
	inte alls	till viss del	till stor del	helt och hållet	Vet inte
<i>På min skola..</i>					
..har skolbiblioteket relevant litteratur kring HBT-frågor som är lätt tillgänglig för elever och personal	☐	☐	☐	☐	☐
..har vi kontrollerat att skolans undervisningsmaterial (t ex biologiböcker) innehåller korrekt och icke kränkande information om HBT.	☐	☐	☐	☐	☐
..är undervisningen om HBT-frågor systematiskt planerad och inte avhängig en enskild lärares engagemang.	☐	☐	☐	☐	☐
..har all personal kunskap om var man kan finna information kring HBT-frågor och om organisationer som arbetar med dessa frågor.	☐	☐	☐	☐	☐
..har personalen kunskap, trygghet och beredskap för att bemöta HBT-elever på ett sakligt och stöttande sätt.	☐	☐	☐	☐	☐
..berör vi HBT-frågor på ett integrerat sätt i många ämnen.	☐	☐	☐	☐	☐

15. Hur väl stämmer följande påståenden in på ditt eget arbete i skolan?

	Stämmer..			
	helt och hållet	till stor del	till viss del	inte alls
<i>I mitt arbete..</i>				
Ingriper jag alltid mot skällsord och tillmälen som t ex böggjängel, och diskuterar varför de är olämpliga.	()	()	()	()
Synliggör jag olika typer av livssituationer och familjekonstellationer genom att t ex medvetet variera mina exempel i undervisningen.	()	()	()	()
Använder jag ett språk som inte förutsätter att alla är heterosexuella.	()	()	()	()
Utgår jag från att det finns elever, föräldrar, syskon, släktingar, lärare och övrig skolpersonal som inte är heterosexuella eller upplever sitt kön enligt normen.	()	()	()	()
Inkluderar jag diskussioner kring homofobi i arbetet med värdegrunden.	()	()	()	()

16. Hur väl stämmer följande påståenden in på skolpersonalens arbete i allmänhet på din skola?

	Stämmer..			
	helt och hållet	till stor del	till viss del	inte alls
<i>Personalen på min skola..</i>				
Ingriper alltid mot skällsord och tillmälen som t ex böggjängel, och diskuterar varför de är olämpliga.	()	()	()	()
Synliggör olika typer av livssituationer och familjekonstellationer genom att t ex medvetet variera sina exempel i undervisningen.	()	()	()	()
Använder ett språk som inte förutsätter att alla är heterosexuella.	()	()	()	()
Utgår från att det finns elever, föräldrar, syskon, släktingar, lärare och övrig skolpersonal som inte är heterosexuella eller upplever sitt kön enligt normen.	()	()	()	()
Inkluderar diskussioner kring homofobi i arbetet med värdegrunden.	()	()	()	()

Om dig

17. Din ålder är _____

18. Har du lärarexamen?

- Ja, jag tog examen år _____ vid _____ universitet/högskola
 Nej, jag har inte lärarexamen

19. Du är utbildad i följande ämnen: _____

20. Du undervisar läsåret 06/07 i följande ämnen: _____

21. Du är

- Kvinna
 Man
 Annat, nämligen: _____

22. Du är

- Heterosexuell
 Bisexuell
 Homosexuell
 Annat, nämligen: _____

23. Är du öppen med din livssituation och sexuella läggning inför eleverna, t ex genom att du nämner din man/fru/partner/flickvän/pojkvän osv? OBS att frågan även gäller dig som är heterosexuell.

- Nej, inte alls
 Ja, ibland
 Ja, alltid

Varför/varför inte? _____

24. Är någon/några av dina nära vänner eller familjemedlemmar homosexuell, bisexuell eller transperson?

- Nej, ingen vad jag vet
 Ja, en person
 Ja, flera

25. Är någon/några av dina bekanta eller släktingar homosexuell, bisexuell eller transperson?

- Nej, ingen vad jag vet
 Ja, en person
 Ja, flera

26. Finns det något du vill tillägga eller kommentera?

Om du har ytterligare synpunkter eller frågor är du välkommen att skicka e-post till mig på hanna@kino.nu.

Stort tack för din medverkan!

Ordförklaringar

Sexuell läggning

Sexuell läggning beskriver om en person blir förälskad i eller attraherad av personer av motsatt kön, personer av samma kön eller personer av båda könen. *Bisexuella* har förmågan att attraheras av personer av båda könen, *heterosexuella* attraheras av personer av motsatt kön och *homosexuella* attraheras av personer av samma kön. Sexuell läggning är det begrepp som används i svensk diskrimineringslagstiftning, och används därför i vissa av frågorna i denna enkät.

HBT

HBT står för homosexuella, bisexuella och transpersoner, och HBT-personer är alltså ett samlingsbegrepp för personer vars sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck utmanar rådande normer. Med *könsidentitet* avser man vanligen en persons självupplevda kön, som kan skilja sig från det biologiska könet. *Könsuttryck* är de medel en person använder sig av för att uttrycka sitt kön. Det kan handla om kläder, smink, kroppsspråk, skägg, frisyra, röst, språkbruk med mera.

Transpersoner är ett paraplybegrepp som avser personer vars könsidentitet och/eller könsuttryck tidvis eller alltid skiljer sig från normen för det kön som registrerades för dem vid födseln. Inkluderar t ex transsexuella, intersexuella och transvestiter. Transpersoner kan vara hetero-, homo- eller bisexuella. *Transsexuell* är den person som upplever sig vara av motsatt kön jämfört med sitt biologiska kön. Detta är en medicinsk diagnos. *Intersexuell* är den person som har oklart kön utifrån könsorganens konstitution eller kromosomuppsättning. Enligt uppskattning föds mellan 0,5 och 1 % av alla barn som intersexuella. Detta är ett biologiskt syndrom. *Transvestit* är någon som tidvis eller alltid vill ikläda sig eller använda sig av motsatta könets kläder eller andra attribut i syfte att uppnå behag eller i vissa fall sexuell behag.

HBT-frågor

HBT-frågor kan t ex handla om HBT-personers rättigheter, eller om att motverka diskriminering, våld och fördomar mot personer på grund av deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Att inkludera HBT-frågor i undervisningen innebär att eleverna ges tillfälle att reflektera över frågor som sexuell läggning och könsidentitet. Här bör ingå att reflektera över hur normer kring sexualitet, kön och könsuttryck påverkar och begränsar *alla* elevers handlingsutrymme och beteende, inte enbart de som identifierar sig som HBT-personer.

Homofobi

Homofobi kan definieras som en starkt negativ inställning till homosexualitet eller till homo- och bisexuella människor. Det kan också innebära en rädsla inför otydliga könsgränser.

Bilaga 2, skolledarenkät

1. Hur har din skola under läsåret 06/07 arbetat med området sexuell läggning?

- Temadagar där sexuell läggning ingått
- Livskunskap el motsvarande, där sexuell läggning ingått
- Haft besök utifrån, t ex RFSL
- Deltagit i projekt (t ex Under Ytan)
- Arbetat integrerat i den vanliga undervisningen
 - I vilka ämnen?
- Annat, nämligen:

2. Finns en skriftlig planering för arbetet med området sexuell läggning/mot homofobi?

- Ja Nej Vet inte

3. Har skolan en likabehandlingsplan?

- Ja Nej Vet inte

4. Om det finns en likabehandlingsplan, inkluderar den sexuell läggning?

- Ja Nej Vet inte

5. Har personalen under de senaste 3 åren genomgått någon utbildning eller fortbildning för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi?

- Nej Ja, alla lärarna Ja, vissa av lärarna Kommentar:

6. Anser du att det finns tillräcklig samlad kunskap på skolan för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi?

- Ja Nej Vet inte

7. Har varje enskild lärare tillräcklig kunskap för att hantera frågor kring sexuell läggning och homofobi?

- Ja Nej Vet inte

8. Förekommer homofobi bland era elever?

- Nej, inte alls Ja, hos enstaka elever Ja, hos flera elever Ja, hos många elever
- Vet inte

9. Om det förekommer homofobi hos eleverna, har ni någonsin haft problem med att genomföra undervisning kring sexuell läggning eller homofobi pga elevernas inställning?

- Nej, aldrig Ja, någon enstaka gång Ja, flera gånger Vet inte

Kommentar:

10. Var kan jag hitta er likabehandlingsplan?

- På följande hemsida:
- Jag bifogar den som en fil

Stort tack för att du tog dig tid att delta!

Bilaga 3, resultat lärarenkät

0 = Ej svar

1. Upplever du att det finns en jargong bland skolans vuxna där t ex nedlåtande kommentarer, kränkande skämt eller kränkande bilder förekommer på grund av

- a) Könstillhörighet 0: 2 (6%), Aldrig: 21 (64%), Sällan: 6 (18%), Ibland: 4 (12%), Ofta: 0
b) Etnisk tillhörighet 0: 1 (3%), Aldrig: 17 (52%), Sällan: 11 (33%), Ibland: 4 (12%), Ofta: 0
c) Sexuell läggning 0: 2 (6%), Aldrig: 21 (64%), Sällan: 9 (27%), Ibland: 1 (3%), Ofta: 0

2. Upplever du att det finns en jargong bland skolans elever där t ex nedlåtande kommentarer, kränkande skämt eller kränkande bilder förekommer på grund av

- a) Könstillhörighet 0: 2 (6%), Ofta: 8 (24%), Ibland: 19 (58%), Sällan: 3 (9%), Aldrig: 1 (3%),
b) Etnisk tillhörighet 0: 2 (6%), Ofta: 8 (24%), Ibland: 17 (52%), Sällan: 6 (18%), Aldrig: 0
c) Sexuell läggning 0: 2 (6%), Ofta: 10 (30%), Ibland: 13 (39%), Sällan: 6 (18%), Aldrig: 2 (6%),

3. Känner du till om någon elev diskriminerats/kränkts på grund av sexuell läggning?

0: 2 (6%), Nej: 26 (79%), Ja, en: 3 (9%), Ja, flera: 2 (6%),

4. Känner du till om någon kollega diskriminerats/kränkts på grund av sexuell läggning, eller har du själv varit utsatt?

0: 1 (3%), Nej: 30 (91%), Ja, en: 1 (3%), Ja, flera: 1 (3%),

5. Med homofobi avses en starkt negativ inställning till homosexuella och homosexualitet, eller en rädsla inför otydliga könsgränser. Upplever du att dessa känslor finns hos eleverna på din skola?

0: 2 (6%), Nej, inte alls: 3 (9%), Ja, hos enstaka elever: 14 (42%), Ja, hos flera elever: 7 (21%),
Ja, hos många elever: 7 (21%),

6. Har du någon gång känt obehag inför att beröra HBT-frågor i undervisningen på grund av eventuella fientliga reaktioner från eleverna?

0: 1 (3%), Nej, aldrig: 20 (61%), Ja, en gång: 1 (3%), Ja, mer än en gång: 2 (6%), Ja, ofta: 0,
Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 8 (24%),
Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 1 (3%),

7. Har du någon gång mött negativa reaktioner från elevernas föräldrar eller andra anhöriga, på grund av undervisning i HBT-frågor?

0: 1 (3%), Nej, aldrig: 21 (64%), Ja, en gång: 1 (3%), Ja, mer än en gång: 1 (3%), Ja, ofta: 0,
Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 8 (24%),
Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 1 (3%),

8. Har du någon gång avstått från att hålla planerad undervisning om HBT-frågor?

0: 1 (3%), Det har inte blivit aktuellt att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 13 (39%), Det är inte relevant att beröra HBT-frågor i mitt ämne: 2 (6%), Nej, aldrig: 17 (52%), Ja, på grund av förväntade negativa reaktioner från eleverna: 0, Ja, på grund av förväntade negativa reaktioner från elevernas anhöriga: 0, Ja, på grund av att jag känner mig osäker inför ämnet: 0, Ja, av annan orsak: 0

9. I hur stor utsträckning anser du att din yrkesutbildning har förberett dig för att hantera frågor kring homofobi och sexuell läggning i ditt arbete?

Mycket liten: 23 (70%), Liten: 8 (24%), Stor: 2 (6%), Mycket stor: 0

10. I hur stor utsträckning har du under din yrkesverksamma tid fått kompetensutveckling kring homofobi och sexuell läggning i ditt arbete?

Mycket liten: 22 (67%), Liten: 11 (33%), Stor: 0, Mycket stor: 0

11. Finns det på din skola en likabehandlingsplan eller någon annan antidiskrimineringspolicy?

Ja, en likabehandlingsplan: 20 (61%), Ja, en likabehandlingsplan och en antidiskrimineringspolicy eller liknande: 4 (12%), Ja, en antidiskrimineringspolicy eller liknande: 4 (12%), Nej, det finns inga sådana dokument: 1 (3%), Vet inte: 4 (12%),

12. Om det finns något skriftligt dokument, inkluderar detta/dessa uttryckligen..

a) ...sexuell läggning eller HBT? 0: 4 (12%), Ja: 10 (30%), Nej: 0, Vet inte: 19 (58%),

b) ...jämsättldhet eller genus 0: 5 (15%), Ja: 15 (45%), Nej: 0, Vet inte: 13 (39%),

13. Känner du till lagen om diskriminering på grund av sexuell läggning?

Ja, jag är väl insatt i lagen: 7 (21%), Ja, jag känner till att det finns en sådan lag: 23 (70%), Nej: 3 (9%),

14. Hur väl stämmer följande påståenden överens med förhållandena på din skola?

På min skola..	Stämmer..					
	inte alls	till viss del	till stor del	helt och hållet	Vet inte	Ej svar
..har skolbiblioteket relevant litteratur kring HBT-frågor som är lätt tillgänglig för elever och personal	2 (6%)	5 (15%)	2 (6%)	0	24 (73%)	
..har vi kontrollerat att skolans undervisningsmaterial (t ex biologiböcker) innehåller korrekt och icke kränkande information om HBT.	1 (3%)	2 (6%)	2 (6%)	2 (6%)	25 (76%)	1 (3%)
.. är undervisningen om HBT-frågor systematiskt planerad och inte avhängig en enskild lärares engagemang.	5 (15%)	11 (33%)	4 (12%)	2 (6%)	10 (30%)	1 (3%)
..har all personal kunskap om var man kan finna information kring HBT-frågor och om organisationer som arbetar med dessa frågor.	8 (24%)	6 (18%)	2 (6%)	0	16 (48%)	1 (3%)
..har personalen kunskap, trygghet och beredskap för att bemöta HBT-elever på ett sakligt och stöttande sätt.	4 (12%)	13 (39%)	4 (12%)	2 (6%)	10 (30%)	
..berör vi HBT-frågor på ett integrerat sätt i många ämnen.	9 (27%)	9 (27%)	5 (15%)	1 (3%)	9 (27%)	

15. Hur väl stämmer följande påståenden in på ditt eget arbete i skolan?

I mitt arbete..	Stämmer..				
	helt och hållet	till stor del	till viss del	inte alls	Ej svar
Ingriper jag alltid mot skällsord och tillmälen som t ex böggjäv, och diskuterar varför de är olämpliga.	21 (64%)	11 (33%)	1 (3%)	0	
Synliggör jag olika typer av livssituationer och familjekonstellationer genom att t ex medvetet variera mina exempel i undervisningen.	6 (18%)	13 (39%)	11 (33%)	2 (6%)	1 (3%)

Använder jag ett språk som inte förutsätter att alla är heterosexuella.	9 (27%)	12 (36%)	9 (27%)	2 (6%)	1 (3%)
Utgår jag från att det finns elever, föräldrar, syskon, släktingar, lärare och övrig skolpersonal som inte är heterosexuella eller upplever sitt kön enligt normen.	14 (42%)	12 (36%)	4 (12%)	2 (6%)	1 (3%)
Inkluderar jag diskussioner kring homofobi i arbetet med värdegrunden.	12 (36%)	7 (21%)	8 (24%)	4 (12%)	2 (6%)

16. Hur väl stämmer följande påståenden in på skolpersonalens arbete i allmänhet på din skola?

	Stämmer..				
	helt och hållet	till stor del	till viss del	inte alls	Ej svar
Personalen på min skola.. Ingriper alltid mot skällsord och tillmälen som t ex bölgjäväl, och diskuterar varför de är olämpliga.	7 (21%)	16 (48%)	8 (24%)	0	2 (6%)
Synliggör olika typer av livssituationer och familjekonstellationer genom att t ex medvetet variera sina exempel i undervisningen.	1 (3%)	8 (24%)	20 (61%)	1 (3%)	3 (9%)
Använder ett språk som inte förutsätter att alla är heterosexuella.	4 (12%)	6 (18%)	19 (58%)	1 (3%)	3 (9%)
Utgår från att det finns elever, föräldrar, syskon, släktingar, lärare och övrig skolpersonal som inte är heterosexuella eller upplever sitt kön enligt normen.	4 (12%)	7 (21%)	19 (58%)	0	3 (9%)
Inkluderar diskussioner kring homofobi i arbetet med värdegrunden.	3 (9%)	9 (27%)	17 (52%)	2 (6%)	2 (6%)

17. Din ålder är...

3 personer angav inte ålder. För resten gäller följande: 4 i åldern 20-29, 13 i åldern 30-39, 2 i åldern 40-49, 7 i åldern 50-59, 4 i åldern 60-69, medelålder = 42.

18. Har du lärarexamen?

a) År för examen: 0: 3 (9%), Ej examen: 8 (24%), 1975: 1 (3%), 1981: 1 (3%), 1985: 1 (3%), 1988: 1 (3%), 1993: 1 (3%), 1994: 2 (6%), 1995: 1 (3%), 1997: 2 (6%), 1999: 1 (3%), 2000: 2 (6%), 2001: 1 (3%), 2002: 2 (6%), 2003: 1 (3%), 2004: 2 (6%), 2006: 2 (6%), 2007: 1 (3%),

b) Utbildningsort: 0: 2 (6%), Ej examen: 8 (24%), Malmö: 11 (33%), Malmö + Lund: 1 (3%), Lund: 2 (6%), Lund + Stockholm: 1 (3%), Stockholm: 2 (6%), Umeå: 1 (3%), Växjö: 2 (6%), Uppsala: 1 (3%), Kristianstad: 1 (3%), Linköping: 1 (3%),

19. Du är utbildad i följande ämnen:

0: 2 (6%), Ej utbildad: 3 (9%), SO: 4 (12%), SO/Språk: 4 (12%), NO: 1 (3%), NO/Matte: 3 (9%), Biologi/idrott: 1 (3%), Matte/språk: 1 (3%), Språk: 7 (21%), Språk/Specialpedagogik: 2 (6%), Idrott: 2 (6%), Hemkunskap: 1 (3%), Slöjd: 2 (6%),

20. Du undervisar läsåret 06/07 i följande ämnen:

0: 2 (6%), SO: 3 (9%), SO/NO/Språk: 1 (3%), SO/Matte/Språk: 1 (3%), SO/Språk: 1 (3%), SO/Språk/Hemkunskap: 1 (3%), NO: 1 (3%), NO/Matte: 3 (9%), Biologi: 1 (3%), Matte: 1 (3%), Språk: 10 (30%), Språk/Livkunskap: 1 (3%), Språk/Specialpedagogik: 1 (3%), Idrott: 2 (6%), Hemkunskap: 1 (3%), Slöjd: 2 (6%), Slöjd/Livkunskap: 1 (3%), Sammanlagt undervisar i SO: 7, NO: 5, Biologi: 1, Matte: 3, Språk: 16, Idrott: 2, Hemkunskap: 2, Slöjd: 3, Livkunskap: 2, Specialpedagogik: 1.

21. Du är

0: 1 (3%), Kvinna: 23 (70%), Man: 9 (27%), Annat: 0

22. Du är

0: 4 (12%), Heterosexuell: 25 (76%), Bisexuell: 1 (3%), Homosexuell: 1 (3%), Bisexuell, polygam: 1 (3%), Annat: 1 (3%),

23 a) Är du öppen med din livssituation och sexuella läggning inför eleverna, t ex genom att du nämner din man/fru/partner/flickvän/pojkvän osv? OBS att frågan även gäller dig som är heterosexuell.

0: 3 (9%), Nej, inte alls: 4 (12%), Ja, ibland: 9 (27%), Ja, alltid: 17 (52%),

b) Varför/varför inte?

0: 20 (61%), Elevernas intresse: 4 (12%), Naturligt: 3 (9%), Eleverna behöver veta: 1 (3%), Inte fokusera på mig: 1 (3%), Privatliv: 3 (9%), Övrigt 1 (3%),

24. Är någon/några av dina nära vänner eller familjemedlemmar homosexuell, bisexuell eller transperson?

0: 4 (12%), Nej, ingen vad jag vet: 16 (48%), Ja, en person: 2 (6%), Ja, flera: 11 (33%),

25. Är någon/några av dina bekanta eller släktingar homosexuell, bisexuell eller transperson?

0: 3 (9%), Nej, ingen vad jag vet: 7 (21%), Ja, en person: 8 (24%), Ja, flera: 15 (45%),